

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO
ODDELEK ZA GERMANISTIKO Z NEDERLANDISTIKO IN S
SKANDINAVISTIKO**

MAJA MALNARIČ

**VPLIV NEMŠČINE (KALKI, PREVZETE BESEDE) NA
KUMERDEJEV PREVOD BERILA *VADENJE SA
BRATI* [...] IZ LETA 1796**

**DER EINFLUSS DES DEUTSCHEN
(LEHNPRÄGUNGEN UND LEHNWÖRTER) AUF
KUMERDEJS *VADENJE SA BRATI* [...] AUS DEM
JAHRE 1796**

Skupno diplomsko delo

Mentorici:
izr. prof. dr. Irena Orel
izr. prof. dr. Marija Javor Briški

Študijski program:
Slovenski jezik in književnost – D
Nemški jezik in književnost – D

Ljubljana, september 2010

KAZALO

0. SINOPSIS/IZVLEČEK.....	3
1. UVOD.....	4
2. OPIS METODE DELA.....	5
3. ZGODOVINSKO IN KULTURNO OZADJE	6
3.1 RAZSVETLJENSTVO.....	6
3.2. HABSBUŠKA MONARHIJA IN RAZSVETLJENI ABSOLUTIZEM.....	7
3.2.1 SLOVENC V 2. POL. 18. STOLETJA IN ZAČETEK NARODNEGA PREBUJENJA	8
3.3. POLOŽAJ SLOVENŠČINE IN DRUGIH JEZIKOV V HABSBUŠKI MONARHIJI 2. POL. 18. STOLETJA.....	Napaka! Zaznamek ni definiran.
3.4 OSNOVNA ŠOLA V HABSBUŠKI MONARHIJI 2. POL. 18. STOLETJA	12
3.5 BLAŽ KUMERDEJ IN NJEGOVE ZASLUGE	15
3.6 <i>VADENJE SA BRATI V' USSE SORTE PISSANJI SA SHOLARJE TEH DESHELSEKIH SHOL V' ZESSARSKIH KRAJLEVIH DESHELAH</i>	17
4. VPLIV NEMŠČINE NA NASTANEK SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA	18

5. EMPIRIČNI DEL	19
5.1 KALKI	20
5.1.1 ČISTI KALKI	20
5.1.2 POLKALKI.....	40
5.1.3 POSREDNI KALKI.....	49
5.1.4 UGOTOVITVE.....	52
5.2 PREVZETE BESEDE	57
5.2.1 IZ STARE VISOKE NEMŠČINE (750–1050)	57
5.2.2 IZ SREDNJE VISOKE NEMŠČINE (1050–1500).....	61
5.2.3 IZ NOVE VISOKE NEMŠČINE (PO L. 1500)	71
5.2.4 UGOTOVITVE.....	74
6. ZAKLJUČEK	76
7. ZUSAMMENFASSUNG	78
8. VIRI IN LITERATURA	81
8.1 VIR.....	83
8.2 LITERATURA	83
8.3 LITERATURA IZ SPLETA	85
9. PRILOGA – <i>VADENJE SA BRATI V' USSE SORTE PISSANJI SA SHOLARJE TEH DESHLSKEH SHOL V' ZESSARSKIH KRAJLEVIH DESHELAH (IZ LETA 1796)</i>	86
10. IZJAVA.....	87

0. SINOPSIS/IZVLEČEK

Diplomska naloga zajema kalkirane in iz nemščine prevzete besede v Kumerdejevem prevodu berila *Vadenje sa brati* [...] iz leta 1796. Gre za dvojezično nemško-slovensko berilo s konca 18. stoletja, ki je zgrajeno tako, da stoji na levi strani nemški original, na desni pa slovenski prevod. Šolska komisija je namreč dovolila izdajo slovenskega berila le v tovrstni obliki. Kalki so razvrščeni glede na to, kolikšen del besede/besedne zveze je kalkiran – tako so razdeljeni na čiste kalke, polkalke in posredne kalke. Prevzete besede pa so razvrščene glede na čas prevzema (stara, srednja in nova visoka nemščina), dodana je tudi skupina besed, prevzetih iz bavarske nemščine. Odvisnost prevoda od nemške predloge na različnih slovnčnih ravninah je povzročila oteženo razumevanje sicer preprostih zgodbic.

Ključne besede: 2. polovica 18. stoletja, slovenščina, nemščina, kalki, prevzete besede, Blaž Kumerdej, *Vadenje sa brati* [...]

Die Diplomarbeit befasst sich mit den Lehnprägungen und Lehnwörtern aus Kumerdejs *Vadenje sa brati* [...] aus dem Jahre 1796. Bei dessen Werk handelt es sich um ein zweisprachiges Lesebuch aus der 2. Hälfte des 18. Jahrhunderts, das so aufgebaut ist, dass auf der linken Seite das deutsche Original, auf der rechten dagegen die Übersetzung ins Slowenische steht. Die Schulkommision erlaubte nämlich die Ausgabe slowenischer Lesebücher nur in solcher Form. Die Lehrprägungen sind in drei Gruppen gegliedert; in der ersten stehen solche, bei denen alle Elemente übersetzt wurden (sog. Lehnübersetzungen), in der zweiten nur diejenige, bei denen nur ein Teil übersetzt wurde (sog. Lehnübertragungen), in der dritten stehen sog. indirekte Lehnübersetzungen. Die Lehnwörter werden nach der Zeit der Übernahme gegliedert (Alt-, Mittel- und Neuhochdeutsch). Eine Gruppe bilden auch die Wörter, die aus dem Bayerischen übernommen sind. Die Abhängigkeit der Übersetzung von der deutschen Vorlage erschwerte die Verständlichkeit sonst einfacher Geschichten.

Schlüsselwörter: 2. Hälfte des 18. Jahrhunderts, Slowenisch, Deutsch, Lehnwörter, Lehnprägungen, Blaž Kumerdej, *Vadenje sa brati* [...]

1. UVOD

Tema diplomskega dela je obravnava kalkiranih¹ besed/besednih zvez in iz nemščine prevzetih besed v Kumerdejevem prevodu berila *Vadenje sa brati* [...] iz leta 1796, namen pa ugotoviti, v kolikšni meri je nemški jezik vplival na slovenskega na tem konkretnem primeru. Glede na to, da je bilo berilo prevedeno v 2. polovici 18. stoletja, ko je bilo zaradi pomanjkanja slovenskih izrazov za določene pojme kalkiranje iz nemščine zelo aktualno, predvidevam, da bo kalkov kar veliko. Prav tako pričakujem tudi precej prevzetih besed (sicer manj kot kalkiranih) iz nemščine glede na to, da je bilo v tem času tudi zelo popularno prevzemanje iz tega jezika kot jezika, ki mu je bil slovenski več kot 1000 let podrejen. Ker je ob uvedbi obveznega šolstva v Habsburški monarhiji oblast zaradi lastnih koristi dovolila pouk v materinščini (slovenščini) v začetnih razredih osnovnih šol in se je v skladu s tem pojavila potreba po slovenskem berilu, je Kumerdej zelo verjetno prevajal v naglici, kajti v prvi vrsti je bilo pomembno le, da so slovenski otroci čim prej dobili prvo slovensko dvojezično berilo. Vprašanje, ki se pojavi, pa je, koliko je to vplivalo na razumevanje enostavnih zgodbic, namenjenih učencem nižjih razredov osnovne šole.

¹ Kalkiranje je dobesedno prevajanje, kalk pa "po sestavinah tuje besede (rado proti duhu domačega jezika) narejena beseda ali besedna zveza, /.../ ta stopnja odvisnosti pa je lahko različna". (V: Bokal: Prevzemanje glede na vrste).

2. OPIS METODE DELA

Diplomske naloge sem se lotila tako, da sem najprej besedilo, ki je bilo določeno za predmet analize, samo prebrala, da sem se z njim поближе seznanila. Ob drugem branju sem označila vse kalkirane besede, potem pa jih izpisala po abecednem redu in besednih vrstah (glede na nemški izvirnik), skupaj s sobesedilom, ob katerem so se pojavile – to bi bralcu omogočilo lažje razumevanje.

Kalke sem se odločila razvrstiti v tri skupine:

- v prvo sodijo čisti kalki, kjer so kalkirane vse sestavine,
- v drugo polkalki, kjer je kalkiran le del besede/besedne zveze in
- v tretjo skupino pa sodijo t. i. posredni kalki; gre za kalke, ki niso istega izraza na istem mestu v nemškem izvirniku, so pa vseeno lahko kalkirani iz nemščine (gre za starejše kalke).

Ob naslednjem branju sem poiskala in označila prevzete besede, potem izmed teh izločila vse, ki niso prevzete iz nemščine. Pri tem so mi bili v pomoč Snojev *Slovenski etimološki slovar*, Bezlajev *Etimološki slovar slovenskega jezika*, *Nemške izposojenje pri Trubarju* Helene Jazbec in delo *Deutsche Lehnwörter im Slowenischen* Striedter-Tempsove. Razporedila sem jih glede na to, kdaj so bile prevzete (stara, srednja in nova visoka nemščina). Kakor pri kalkih, sem tudi te razporedila po abecedi in dopolnila s kontekstom, v katerem se je beseda pojavila (s slovenskim in z nemškim).

Teoretični del je bilo potem potrebno dopolniti z nekaj dejstvi o družbeni zgodovini v času, ko je bilo berilo prevedeno (2. pol. 18. st.). Potem ko sem prebrala strokovno literaturo, ki se je tikala tega, sem prebrano tudi povzela. Tako sem v uvod vključila razdelke o razsvetljenstvu, Habsburški monarhiji, statusu jezikov, osnovni šoli – vse za čas 2. pol. 18. st., Blažu Kumerdeju, obravnavanem berilu in o vplivu nemškega na slovenski knjižni jezik skozi čas.

Na koncu so sledile še ugotovitve in zaključek.

3. ZGODOVINSKO IN KULTURNO OZADJE

3.1 RAZSVETLJENSTVO

V 18. stoletju so prišle v Evropo nove ideje kot izraz vedno večje moči novega meščanstva. V središču teh idej je bil racionalizem – prepričanje, da lahko človek z razumom in zdravo pametjo spozna in obvlada svet. To so bile ideje novega meščanstva, ki je vedno bolj kopičilo svojo gospodarsko moč (Fatur 1992: 15). Razsvetljenstvo je prišlo k nam iz Nizozemske in Anglije in preko Francije in Nemčije počasi zajelo vso Evropo. Podoba evropske družbe se je spreminjala tudi zaradi velikega razvoja filozofskega gibanja, ki je odseval vrednote evropskega razsvetljenstva (deizem, verska toleranca, politične in ekonomske teorije) (Eržen 2002: 79).

"Razsvetljenstvo je široko družbeno nazorsko, umetnostno in filozofsko gibanje v Evropi /.../" (Eržen 2002: 80). Temeljilo je na kritiki dogme in tradicije ter naklonjenosti človeškemu mišljenju (Eržen 2002: 80), poleg racionalizma pa je bil naklonjen tudi empirizmu (Eržen 2002: 87). Tako so se razmahnile predvsem naravoslovne znanosti, razvila pa se je tudi drugačna književnost, ki je "kritično osvetljevala nova družbena stanja in hotela poučevati in razsvetljevati, pri tem pa izpovedovala optimizem in vero v napredek" (Fatur 1992: 15). Razsvetljenci so spremenili tudi gledanost na vero: ne le da sta bila od tedaj naprej Cerkev in država na svetu za človeka in ne obratno (Eržen 2002: 81), se je poleg tega širila prepričanost, da je človek ustvarjen za tostransko srečo in tostranske užitke, ne pa da se v dolini solz pripravlja na onostransko srečo (Gspan 1972: 287). Razsvetljenci so vplivali tudi na reforme vladarjev: Jožefa II., Leopolda Toskanskega, Friderika II. Velikega in Katarine Velike (Eržen 2002: 80–81).

Prve sledi razsvetljenstva na Slovenskem so se pokazale že konec 17. in v začetku 18. stoletja. Vendar pa se je ves čas tikalo le področja kulture – z razsvetljenstvom je bila prežeta že Akademija operozov (1693–1725), njegov center je bil po letu 1780 Zoisov krožek (na Bregu pri Ljubljani se je ob Žigi Zoisu zbirala skupina naprednih Slovencev). Ta je bil pomemben predvsem zaradi zanimanja in zavzemanja članov za slovenski jezik, zato sodi med pomembne začetke narodnega preroda. Vendar pa so bila dela, ki so nastala znotraj tega kroga, drugačna od tistih iz zahodne Evrope, ker so bila poučno-zabavna, praktično-uporabna in slogovno drugačna (Eržen 2002: 82).

3.2. HABSBUŠKA MONARHIJA IN RAZSVETLJENI ABSOLUTIZEM

Vladarja avstrijskega cesarstva, kjer so živeli tudi Slovenci, sta bila v 2. polovici 18. stoletja Marija Terezija in njen sin Jožef II. Zgodovina ju je poimenovala razsvetljena absolutista, ker sta se znala prilagoditi razmeram in obvladati krizo obdobja (Fatur 1992: 16); v tem času se je država namreč spopadala z eno svojih najhujših kriz (Čepič, Gestrin idr. 1979: 351), bila je dve vojni v Šleziji in sedemletno vojno (Pogačnik 1998: 163). V Evropi se je začel sesuvati fevdalni red (Varl Purkeljc 1986: 25), prihajale pa so tudi nove ideje, ki so izražale vse večjo gospodarsko moč meščanstva (Fatur 1992: 15). Vladarji so se zavedali, da njihova moč ni odvisna le od velikosti dežel, ampak tudi od notranje ureditve in davčne moči države (Čepič, Gestrin idr. 1979: 352). Habsburška monarhija je bila iz več dežel in te se med seboj niso razlikovale le glede na geografsko okolje in etnično pripadnost (v monarhiji so živeli različni narodi), ampak je ravno zaradi tega povsod živela samo pokrajinska zavest brez državnega domoljubja (Eržen 2002: 82). Zaradi vsega tega so bile uvedene različne reforme, ki so državo preoblikovale v centralno absolutistično (Čepič, Gestrin idr. 1979: 352). Vladarjevo zavzemanje za absolutno oblast je vsekakor podpiralo tudi meščanstvo, ki je za svojo razmahnitev potrebovalo ozemlje, ki bi bilo čim večje in bolj enotno (Fatur 1992: 16). Ravno reforme Marije Terezije so zaslužne za to, da je Habsburška monarhija lahko postala posebna in organizirana politična celota (Eržen 2002: 83).

Nekatere reforme so bile:

- ustanovitev deželnih vlad in okrožnih ali kresijskih uradov (1748),
- kazenski zakonik (1769),
- splošna vojaška obveznost (1763),
- z davčno ali urbarialno rektifikacijo so bila obdavčena tudi zemljišča, ki so jih zemljiški gospodje sami uporabljali (1747),
- robotni patent, ki je zmanjšal tlako za podložnike na tri dni tedensko (za Štajersko in Koroško 1778, za Kranjsko pa 1782),
- tolerančni patent je prinesel versko svobodo (1781),
- ustanavljale so se kmetijske družbe, v njeni dejavnosti se je omejila tudi Cerkev, povečevala se je skrb za šolstvo ...

(Čepič, Gestrin idr. 1979: 352, 360; Pogačnik 1998: 163–64).

Bolj so se izkoriščala tudi naravna bogastva, prizadevali so si za pospeševanje kmetijstva, uvedene so bile nove kulture, npr. krompir, ki je zmanjševal lakoto, razvijala pa se je tudi trgovina (Fatur 1992: 16–17).

Kljub temu, da so imele reforme cilj, združiti dežele v neko celoto, pa so se po drugi strani začele razvijati tudi nove družbene sile, ki so kasneje pripomogle ravno k razkroju države (Čepič, Gestrin idr. 1979: 354).

3.2.1 SLOVENCİ V 2. POL. 18. STOLETJA IN ZAČETEK NARODNEGA PREBUJENJA

Ob stiku slovenskega etničnega ozemlja z razsvetljenstvom so Slovenci živeli v treh državah:

- v Svetem rimskem cesarstvu nemškega naroda (največji del), tem so vladali: Marija Terezija (1740–80), Jožef II. (1780–90), Leopold II. (1790–92), Franc II. (1792–1835);
- v Prekmurju, ki je pripadalo Ogrski, in
- v Beneški republiki (manjši del Slovencev)

(Pogačnik 1998: 163).

Leta 1754 je na današnjem ozemlju Slovenije živelo približno 830 000 (Melik 1979: 421), ko pa je Jožef II. leta 1780 prevzel oblast, pa okrog 900 000 prebivalcev. Plemstva je bilo manj kot en odstotek. Povprečno slovensko mesto je takrat štel od 600 do 1700 prebivalcev, večja mesta pa so bila: Piran, Izola, Koper, Idrija, Gorica, Ljubljana, Celovec, Beljak in Maribor. Trst je imel kot največje mesto 20 000 prebivalcev (Eržen 2002: 84).

Ker so se slovenske pokrajine v tem času gospodarsko, družbeno, politično in kulturno razvijale, je to omogočilo tudi začetke slovenskega narodnega prebujenja. Slovenci so živeli kot drugorazredni narod, slovenski jezik pa je zaostajal. Poleg tega, da so ga uporabljali v prvih letih šolanja v osnovnih šolah, so v slovenščino prevajali tudi zakone. Zaradi strahu pred tem, da bi slovenščina tonila v pozabo, so začeli delovati slovenski narodni buditelji. Ti so začeli razmišljati o tem, kako bi preprečili zaostajanje slovenskega jezika in njegove veljave in kako bi ta neupoštevani jezik dvignili v širšo vsakdanjo, pa tudi knjižno rabo (Čepič, Gestrin idr. 1979: 385). Slovensko narodno gibanje v tem času še ni bilo množično, ampak še vedno omejeno na posameznike in krožke (Melik 1979: 427).

Med pomembnejše narodne preroditelje in njihova dela veljajo:

- Marko Pohlin je napisal znamenit uvod v svojo *Kraynsko gramatiko* (1768), kjer je navedel koristi znanja slovenščine in opozoril, kako nesmiselno je, da se morajo Slovenci učiti nemščine. Želel je tudi, da bi imela slovenščina večjo veljavo. Poleg tega je Kranjce pozval, naj se svojega jezika ne sramujejo. Napisal je približno 40 knjig in 20 rokopisov, s sodelavci je začel izdajati tudi *Pisanice* (1779–81), prvi slovenski pesniški zbornik.
- Ožbalt Gutsman je znan po slovnici *Windische Sprachlehre* (1777), kjer se je naslonil na živi jezik, in slovarju *Windisches Wörterbuch* (1789), kjer je upošteval knjižni jezik protestantov.
- Jurij Japelj, tajnik škofa Herbersteina, ki je nosil zasluge za drugi prevod *Biblije* (1784–1804).
- Blaž Kumerdej,² ki se je več kot deset let ukvarjal s slovenskih jezikom in delal na tem, da bi se ta jezik bolj zblížal z drugimi slovanskimi jeziki (Čepič, Gestrin idr. 1979: 386–87).
- Žiga Zois, eden najbogatejših in najbolj razgledanih Slovencev v tej dobi, znan predvsem po svojem (Zoisovem) krogu, kjer je slovenski inteligenci nudil svojo bogato knjižnico, jih finančno podpiral, jim svetoval in jih vodil (Varl Purkeljc 1986: 26).
- Anton Tomaž Linhart, dramatik in zgodovinar. Zelo pomembno je njegovo v nemščini napisano delo *Poskus zgodovine Kranjske in drugih dežel južnih Slovanov Avstrije*, ki pomeni prvo znanstveno zgodovino slovenskega naroda (Čepič, Gestrin idr. 1979: 387). Pomemben je tudi zato, ker je prispeval k rojstvu slovenskega gledališča (Fatur 1992: 21).
- Valentin Vodnik, pesnik, ki je sodeloval z Zoisom in se razvil v vsestranskega razsvetljenca (Fatur 1992: 18).

V slovenskem jeziku so tiskali razne slovnice, slovarje, pesmarice, šolske knjige, priročnike za kmete, zbirali so slovarsko gradivo in ljudske pesmi in zapisovali ljudske običaje. Namen prosvetlencev je bil predvsem dvigniti slovenščino na višjo raven in ji odpreti pot v javno rabo. Kljub temu, da je po smrti Jožefa II. slovenski tisk začela ovirati cenzura, pa je ta korak pomemben predvsem zaradi odpiranja poti k narodnem prebujenju (Eržen 2002: 94, 97).

² Več o njem v nadaljevanju.

3.3. POLOŽAJ SLOVENŠČINE IN DRUGIH JEZIKOV V HABSBUURŠKI MONARHIJI 2. POL. 18. STOLETJA

V fevdalni družbi 2. pol. 18. stoletja so bili v avstrijskih deželah jeziki v hierarhičnem odnosu. Po celotnem ozemlju je bila najvišje na lestvici latinščina; to je bil jezik Cerkve, šole in znanosti (Eržen 2002: 85; Melik 1979: 423). Na drugem mestu je bila francoščina, govorili so jo v višjih družbenih slojih po vsej Evropi in tudi v mednarodnih odnosih (Melik 1979: 424). Nižje na lestvici sta bili nemščina in italijanščina. To sta bila jezika dokumentov, uradov in običajne kulturne družbe (Eržen 2002: 85; Melik 1979: 424). Te tuje jezike so govorili višji družbeni sloji (plemstvo, meščanstvo in izobraženci). Kot jezik preprostega podeželskega ljudstva pa se je uporabljala slovenščina; za njeno uveljavitev ni bilo videti neke perspektive (zanjo ni bilo upanja, da bi se začela uporabljati v javnih govornih položajih) (Eržen 2002: 90–91).

Država si je prizadevala k enotnosti, zato so se začeli spraševati, kakšen naj bo enoten jezik šol, uradov in sodišč, ki bi ga uporabljali vsi. Potem ko je latinščina začela izgubljati na pomenu, se je začel v deželah razširjati in posploševati nemški jezik (Eržen 2002: 85; Melik 1979: 424), ki je leta 1784 postal uradni jezik Habsburške monarhije. Znanje nemščine je postal pogoj za parlamentarno kandidaturo, uradniki, ki pa tega jezika niso porabljali, so bili odpuščeni. Nemščina je bil tudi jezik poučevanja v vseh višjih (poleg latinščine) in srednjih šolah in v višjih razredih osnovnih šol (Eržen 2002: 93). Toda pojavlja se vprašanje, zakaj so bili vladarji naklonjeni ravno nemščini:

- Jezik se je že uporabljal v izobraževanju, poslovanju in vojski (Eržen 2002: 94).
- Nemška buržoazija je selila svoj kapital od Dunaja do Trsta in pri tem potovala skozi slovensko ozemlje, kjer se je kapital nabiral pretežno v tujih rokah.
- Germanizaciji so bili naklonjeni nemško govoreči uradniki (Fatur 1992: 17).
- Vojaki bi bili z nemškim poveljevanjem bolj uporabni.
- Presežno podeželsko prebivalstvo bi lažje emigriralo v manufakturne delavnice.
- Oblast in prebivalstvo bi bila bolj povezana.
- Dežele z različnim prebivalstvom bi se zblížale in posledično bi se povečala moč države (Čepič, Gestrin idr. 1979: 377).

V spremenjenih gospodarskih in družbenih razmerah so dobivali vedno večji pomen ljudski jeziki, med njimi slovenščina. Zaradi širjenja državnega sodstva in administracije med ljudi so se namreč povečale tudi potrebe po tem, da bi množica poznala zakone in predpise in tako pripomogla h gospodarskemu napredku in moči države. Tako se je pojavila misel o obvezni osnovni šoli (Melik 1979: 424).

3.4 OSNOVNA ŠOLA V HABSBUŠKI MONARHIJI 2. POL. 18. STOLETJA

V razsvetljenstvu so se pojavile takšne potrebe družbenega razvoja, ki ga zaostalo šolstvo jezuitskega reda ni več zagotavljalo (Gabrič 2009: 14). V Avstriji je namreč v tem času prišlo do prvih oblik kapitalistične proizvodnje (Ciperle 1979: 431). Družbi na taki razvojni stopnji pa ni več zadostovalo fevdalno šolstvo, ki je izobraževalo le fevdalno gospodo, nekatere otroke meščanov, nič pa kmečke mladine (Schmid 1963: 165). Zaradi nevednosti ljudi so bili oškodovani gospodarski interesi, saj ljudje niso vedeli, kako izboljšati kakovost dela, kako bi povečali produktivnost in kako bi posledično bolje zaslužili, zaradi česar bi tudi lažje plačevali davke (Ciperle 1979: 432). Zato je v sistem šolstva začela odločneje posegati država, tako da so začeli šolski sistem in učno snov prilagajati potrebam gospodarstva (Gabrič 2009: 14). Od tod se je razvila potreba po vsaj minimalni splošni izobrazbi za vse ljudi ter po dvigu splošne kulture, da bi bil izkoristek tehničnega napredka največji (Ciperle 1979: 431). Uvedba splošne pismenosti je torej postala pogoj za upravljanje s prebivalstvom in za tehnični in ekonomski razvoj (Eržen 2002: 91).

Ko je Marija Terezija prevzela oblast, splošnoizobraževalnega šolanja na elementarni stopnji v slovenskih deželah ni bilo. S tem je mišljena takšna vrsta osnovne šole, ki ne zahteva prejšnje izobrazbe, vzgaja vsakogar v maternem jeziku in mu daje osnovna znanja ne glede na družbeno pripadnost in poklic, ki naj bi ga kasneje opravljal (Čepič, Gestrin idr. 1979: 375). Navadni (kmečki) otroci so se (na)učili le verouka in petja (Ciperle 1979: 432). Obstajala je sicer neke vrste osnovna šola, ki pa je dajala osnovna znanja le majhnemu številu šolarjev. To so bile t. i. jezuitske šole, ki jo je obiskovalo le 15 % slovenske mladine, stare od šest do trinajst let (Čepič, Gestrin idr. 1979: 375–76). Potem ko je bil jezuitski red prepovedan in ukinjen (l. 1773), je Cerkev na področju elementarne šole izgubila svoj vodilni položaj, šolstvo pa je postalo stvar države (Pogačnik 1998: 164).

Temeljne spremembe so prišle z reformami Marije Terezije in Jožefa II. – to so bile t. i. jožefinsko-terezijanske reforme. Oblast je začela tudi sprejemati ideje o tem, kak naj bi bil nov šolski sistem. Ta, ki je bil sprejet, je zajel vse stopnje šolanja. Potem ko je bil leta 1764 izdan prvi državni učni načrt v Avstriji, je Marija Terezija leta 1770 razglasila šolstvo za politično zadevo, kjer ima pravico odločanja država, pa čeprav še vedno v sodelovanju z Rimskokatoliško cerkvijo (Gabrič 2009: 14). Splošno šolsko naredbo je cesarica uzakonila decembra 1774, tri leta kasneje je bila prevedena tudi v slovenščino (to je bil prvi šolski zakon v slovenščini). Splošna šolska naredba je dajala pravico do izobraževanja obema

spoloma (Gabrič 2009: 15). Osnovnošolski zakon je narekoval, da mora biti osnovna šola dostopna vsem, tako revnim kot bogatim, v mestu in na vaseh (Bojc 1974: 182), šoloobvezni pa vsi otroci med šestim in dvanajstim letom (Čepič, Gestrin idr. 1979: 379). Ti otroci naj bi po koncu šolanja ostali v vrstah delovnih ljudi (Schmid 1963: 166). Omeniti velja tudi, da kljub temu, da naj bi bila šola obvezna, kazni za nešolanje tako rekoč ni bilo (Schmid 1963: 180). Te kazni je določil šele Jožef II. (Čepič, Gestrin idr. 1979: 379). Velik problem je predstavljala tudi materialna podlaga šol, saj je manjkalo virov, sredstev in prispevkov – država namreč ni podprala stroškov za šolo (Bojc 1974: 182). Problem je predstavljal tudi pedagoški kader, saj vsem učiteljem pedagoška izobrazba s posebnimi tečaji ni bila omogočena, čeprav bi jim morala biti (Čepič, Gestrin idr. 1979: 379). Mestne občine so učitelje tudi zelo skromno plačevale, zato so morali ti živeti tudi od drugačnih zaslužkov (Schmid 1963: 183). Vendar pa so bili učitelji s tem oproščeni služenja vojaškega roka (Gabrič 2009: 15). Kmalu je bil ustanovljen deželni šolski sklad iz zaplenjenega premoženja jezuitov in samostanov, a tudi ta denar je bil večinoma namenjen gimnazijam (Bojc 1974: 183). Zaradi vseh teh problemov so se kmalu uveljavile šolnine (Gabrič 2009: 15). Blaž Kumerdej je marca 1772 poslal cesarici predlog, da naj bi smeli redovniške službe na Kranjskem opravljati le tisti, ki bi znali brati in pisati; ti naj bi ob nedeljah in praznikih podeželsko mladino nekaj ur brezplačno učili brati in pisati (Čepič, Gestrin idr. 1979: 379).

Ustanovljeni so bili 3 tipi šol: trivialke, normalke in glavne šole.

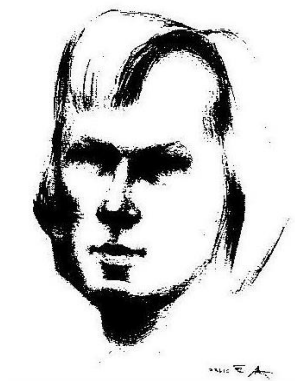
- Trivialke so bile enorazredne šole za kmete, podeželske šole, kjer se je mladina učila osnov branja, pisanja in računanja, pa tudi verouka in osnovnih pojmov gospodarstva. Ustanovile naj bi se v vseh krajih, kjer so stale župnijske cerkve ali od njih postavljene podružnice (Čepič, Gestrin idr. 1979: 379; Gabrič 2009: 15; Schmid 1963: 179).
- Normalke so bile štirirazredne šole za meščane in nadaljnji študij (Gabrič 2009: 14; Schmid 1963: 179). V vsaki deželi naj bi se ustanovila po ena, ki naj bi bila vzorna šola za vse druge v pokrajini (Čepič, Gestrin idr. 1979: 379). Imele so zelo obširen učni program: poleg ravnatelja pa so morale imeti vsaj štiri do pet učiteljev. Poleg učencev za latinske šole so tu izobraževali tudi učitelje za nižje organizirane šole (Čepič, Gestrin idr. 1979: 379).
- Glavne šole so bile prav tako šole za meščane in nadaljnji študij (Gabrič 2009: 14; Schmid 1963: 179). Stale so v večjih mestih in pri samostanih, bila je po ena v vsakem okrožju (Čepič, Gestrin idr. 1979: 379).

Na glavnih šolah in normalkah so imeli iste predmete kot na trivialkah, dodali pa so še jezikovne (nemščina, latinščina), zgodovino, geografijo, gospodarstvo in začetne pojme geometrije, stavbarstvo, mehaniko ter prostoročno in geometrijsko risanje. To so bili predvsem predmeti za potrebe znanosti in gospodarstva (Gabrič 2009: 15; Schmid 1963: 179).

Do leta 1792 smo imeli na Slovenskem vsaj štiri normalke, šest dekliških šol, osem glavnih šol in približno 141 trivialk (Pogačnik 1998: 168). Z novim šolskim sistemom si je država obetala predvsem "okrepitev vojaške armade, povečanje političnega in ideološkega vpliva na množice ter širjenje nemščine v nenemških avstrijskih pokrajinah". Bali so se namreč, da bi se narodna zavest posameznih narodov preveč utrdila (Bojc 1974: 183).

Učni jezik v šolah ni bil strogo določen (Gabrič 2009: 15). Ker se je oblast zavedala, da ljudstva ni možno izobraževati v tujem jeziku, ker ga ni znalo, so prišli do ideje, da bi se v začetnih razredih učili v materinščini, z nemščino pa bi se šolanje le nadaljevalo. Slovenščina bi se torej postopoma umikala nemščini (Eržen 2002: 85, 92). Splošna šolska naredba iz leta 1774 je določila nemški jezik kot obvezni predmet poučevanja na vseh osnovnih šolah, od leta 1776 pa je bil to tudi jezik poučevanja na gimnazijah. Med leti 1775 in 1776 so bili celo izdani ukazi, da se morajo osnovne šole na Slovenskem germanizirati (Eržen 2002: 92). Oblast je dovolila pouk v materinščini zaradi enega samega razloga: izobraziti kmečki sloj in tako pospešiti gospodarski razvoj (Eržen 2002: 86). Tako se je šolanje v slovenskem jeziku uveljavilo povsod v prvih razredih, zlasti na podeželju, v večjih trgih in mestih pa je potekalo v nemščini, v glavnih šolah je bilo tudi dvojezično. V slovenščini so se začele tiskati tudi slovenske knjige, dvojezična pa je bila tudi večina abecednikov (Čepič, Gestrin idr. 1979: 381; Gabrič 2009: 15, 16). Slovenska mladina se je tako naučila slovensko brati in pisati, s čimer so bili postavljeni ustrezni jezikovni temelji (Eržen 2002: 86).

3.5 BLAŽ KUMERDEJ IN NJEGOVE ZASLUGE

Blaž Kumerdej velja za enega najpomembnejših slovenskih šolnikov, razsvetljencev, narodnih buditeljev in filologov na Slovenskem.

Rojen je bil 27. 1. 1738 na Zagorici pri Bledu. Na Dunaju je študiral pravo in ga leta 1773 dokončal. Kot doktor svobodnih umetnosti in filozofije se je kasneje zaposlil v šolstvu (Slanovic 1988: 175–76).³

Ko so se končno začele priprave, da bi se šolski sistem temeljito preuredil, je dunajska vlada sprejemala različne ideje, kakšna naj bi ta nova šola dejansko bila. Med različnimi predlogi je leta 1773 na Dunaj prispel tudi Kumerdejev (Bojc 1974: 183; Gabrič 2009: 14). Gre za znamenit domoljuben načrt, prerodno manifestacijo, kako bi se kranjsko prebivalstvo najboljšje naučilo brati in pisati – svoje teze je tudi temeljito obrazložil: Kranjce je označil kot delovne ljudi, ki so pametni in dobrega srca, toda živijo revno, zato deželne in druge dajatve zelo težko plačujejo. Po najvišjih odlokih se ne morejo ravnati, ker jim niso znani in jih ne razumejo, ker niso zapisani v njihovem jeziku. Ker ne znajo ne brati ne pisati, se ne znajo spopadati z življenjskimi težavami. Če bi to znali, bi poznali voljo kneza in bi ji lažje tudi sledili (Bojc 1974: 183–84). Zapisal je, da bi se ljudstvo bolj zanimalo za osnovne šole, če bi se bolj upoštevalo njihov (slovenski) jezik, ki do sedaj ni imel posebne veljave. Stopnja njihove pismenosti, ki je trenutno porazna, bi se povečala, če bi se v osnovnih šolah lahko uporabljal slovenski jezik (Gabrič 2009: 14). Tako bi lažje spoznali verske in gospodarske nauke ter dolžnosti do države in se privadili učenju nemščine in ostalim slovanskim narečjem. Zavzemal se je torej za pouk v materinščini (Bojc 1974: 184). Zahteval pa je tudi:

- Da bi se priredil slovenski abecednik.
- Da bi se poslovenile knjige ali izdale nove slovenske izdaje.
- Otroci naj se učijo pisati in brati v slovenščini.
- Poleg materinščine naj se kmetje učijo tudi nemščine in ostalih slovanskih jezikov (Slanovic 1988: 175).
- Cerkovniške (učiteljske) službe naj ne opravlja nekdo, ki ne zna ne brati ne pisati. Lahko pa bi bil takšnemu postavljen rok, do katerega naj bi si te spretnosti pridobil. Ta isti bi

³ Podatke sem črpala tudi iz spletne strani http://sl.wikipedia.org/wiki/Bla%C5%BE_Kumerdej.

moral vsako nedeljo in praznike popoldne po službi dve do tri ure brezplačno učiti otroke branja in pisanja.

Jasno je dal tudi vedeti, da ni dobrih knjig o poljedelstvu in trgovini, ni pa niti nemške slovnice po francoskem vzoru, ki bi bila prevedena v kranjski jezik.

Večina je Kumerdejevemu predlogu nasprotovala in ga ni hotela sprejeti. Bali so se namreč, da bi pismen in zato pametnejši kmet želel bolje živeti in na polju več ne bi hotel delati. Izrazili so tudi mnenje, da naj bi bila revščina za kmeta celo koristna, saj naj bi bili nevedni ljudje srečnejši. Šolski zavodi bi morali ljudi pripravljati na podložništvo, ki je usodno, in ga ne siliti k nekemu drugemu delu, ker lahko postane len. Zgovarjali so se tudi na pomanjkanje sredstev, opreme, šolskih prostorov, knjig in učiteljev (Bojc 1974: 184–86).

Kljub temu, da za njegove ideje ni bilo videli veliko upanja, mu je bila cesarica Marija Terezija naklonjena, saj mu je dodelila funkcijo ravnatelja ljubljanske normalke, ki se je odprla leta 1775. Od učiteljev na šoli je Kumerdej poleg znanja nemščine zahteval tudi znanje materinščine. Bil je tudi član šolske komisije na Kranjskem. Upošteval pa se je tudi njegov predlog o slovenskih (dvojezičnih) šolskih knjigah in poslovenjenju novega šolskega reda, ki pa naj bi ga prevedel sam, a tega ni utegnil (Bojc 1974: 186; Slanovic 1988: 175). V slovenščino so bile prevedene tudi številne učne knjige.

Njegove zasluge so bile še:

- Bil je prevajalec: prevajal je za Kmetijsko družbo, katere član je tudi bil, za goriško šolsko komisijo in pomagal je Juriju Japlju pri prevajanju *Svetega pisma* (1786). Bil je celo cenzor za slovenske prevode (Bojc 1974: 187).
- Organiziral je prvo prerožno družbo.
- Usmerjal je obnovljeno Akademijo operozov.
- Kot prvi je opozarjal na komunikacijo z ostalimi Slovani.
- Hotel je izboljšati Pohlinov literarni jezik in pravopis (Slanovic 1988: 175).

Kljub temu, da mu je literarna zgodovina očitala, da je razvijal zaostalo filološko metodo, da nima čuta za čistost maternega jezika in da ni dosleden v pravopisu, velja Blaž Kumerdej pri nas za pomembnega vzpodbujevalca narodne zavesti (Slanovic 1988: 175). Umrli je 10. 3. 1805.⁴

⁴ http://sl.wikipedia.org/wiki/Bla%C5%BE_Kumerdej

3.6 VADENJE SA BRATI V' USSE SORTE PISSANJI SA SHOLARJE TEH DESHELSEK SHOL V' ZESSARSKIH KRAJLEVIH DESHELAH

Vadenje sa brati [...] velja za prvo slovensko dvojezično [nemško-slovensko] osnovnošolsko berilo, ki ga je iz nemščine (avtor Edling) prevedel Blaž Kumerdej in je izšlo trikrat: prvič leta 1778, drugič 1796 [ta je tudi predmet analize] in tretjič leta 1800. [Izdaje se med seboj vsebinsko in jezikovno ne razlikujejo veliko, besedje ostaja isto.] Gre za "prvi del druge čitanke za trivialne šole" (Bojc 1974: 187; Schmid 1963: 239).

Na podlagi zakona šolske komisije za Kranjsko so bili dovoljeni prevodi nemških šolskih knjig, beril, v slovenščino, a pod pogojem, da je slovenskemu prevodu priložen tudi nemški izvornik. Zato je berilo zgrajeno tako, da je na levi strani nemško originalno besedilo, na desni pa slovenski prevod. Imelo je namreč namen (tako kot ostala dvojezična berila), olajšati učenje nemščine (Schmid 1963: 235).

Berilo ima izrazito moralnovzgojni namen: vsebina kratkih 36 zgodbic nosi sporočila o sreči, ki jo doživijo delovni ljudje in tisti, ki so vdani svojemu gospodarju, zvesto služijo Bogu in so poslušni staršem – kaznuje pa tiste, ki Boga ne ubogajo in delujejo proti njegovim zakonom; pa tudi o človeški morali; koristnih higienskih nasvetih; ureditvi in nastanku družbe, ki je postavljena od Najvišjega; in kliče k poslušnosti absolutni monarhiji (Schmid 1963: 239) ...

4. VPLIV NEMŠČINE NA NASTANEK SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Današnji slovenski knjižni jezik je nastal skozi dolg zgodovinski razvoj. Na njegov nastanek in razvijanje so vplivali zgodovinski čas, politika, kultura in ideologija različnih obdobij. Pri njegovem nastanku je zelo pomembno vlogo nosila tudi nemščina kot jezik močnejših severnih sosedov. Ta vpliv je trajal več stoletij in je bil najmočnejši v obdobju od 16. do 19. stoletja (Janko 1999: 309, 312). Besede smo Slovenci prevzemali iz stare (750–1050), srednje (1050–1500) in nove visoke nemščine (po l. 1500)⁵ (Jazbec 2007: 14).

Začetek vpliva nemščine na slovenščino sega nazaj v 8. stoletje, ko so Slovenci padli pod bavarsko nadoblast, da bi se obvarovali pred pritiski Avarov. Potem ko so se skupaj z Bavarci podredili Frankom, so prišli pod avstrijsko cesarstvo in jim ostali podrejeni do leta 1918 (Janko 1999: 310; Jazbec 2007: 14). Nemški narod, ki ga je bilo veliko v mestu in med plemiči, se je na slovensko ozemlje najbolj množično naseljeval od 12. do 14. stoletja. Slovenščina je bila nemščini podrejena, saj se je govorila le v cerkvi, medtem ko je bila nemščina prevladujoči uradni in občevalni jezik. Slovenščina se je na religioznem in uradnem področju ter leposlovju uveljavila v 16., v knjižni tradiciji konec 18., dokončno pa v 19. stoletju – to je tudi čas "jezikovnega čiščenja nemških elementov v sklopu nacionalnega gibanja Slovencev". Neposrednega nemškega vpliva na slovenščino je konec leta 1918. V današnjem knjižnem jeziku je malo sledi nemškega, predvsem zaradi purističnih teženj v zadnjem stoletju, se pa v določenem številu kažejo v narečjih (Jazbec 2007: 14).

⁵ Werner Besch omenja v svojem delu *Sprachgeschichte* [...] štiri obdobja: staro visoko (750–1050), srednjo visoko (1050–1350), zgodnjo novo visoko (1350–1650) in novo visoko nemščino (po l. 1650).

5. EMPIRIČNI DEL

V empiričnem delu sledijo kalki in prevzete besede iz berila, ki sem ga analizirala.

Kalke sem razvrstila glede na to, kolikšen del nemške besede/besedne zveze je kalkiran. Tako sem določila:

- **Čiste kalke**, kjer so kalkirane vse sestavine besede/besedne zveze.
- **Polkalke**, kjer je kalkiran samo določen del besede/besedne zveze. Določeno je tudi, kateri del je kalkiran.
- **Posredne kalke** – gre za takšne vrste kalkov, ki niso na istem mestu v nemškem besedilu in so starejši. Tu je dodan tudi morebiten nemški izvorni izraz, iz katerega naj bi bil slovenski izraz kalkiran.⁶

Vsi primeri so dopolnjeni s sobesedilom, v katerem so se pojavili, kar omogoča lažje razumevanje.

Prevzete besede pa so razvrščene glede na to, kdaj so bile neposredno prevzete v slovenski jezik: ali v zgodnji, srednji ali novi visoki nemščini. Eno skupino tvorijo tudi prevzete besede iz bavarske nemščine. Tudi te so opremljene s sobesedilom.

Kalki so urejeni po besednih vrstah glede na nemške izraze (po nemški slovnici),⁷ znotraj tega pa po abecedi. Vsi primeri so zapisani v osnovni obliki, kjer pa se je iz besedila osnovna oblika težje določila (predvsem zaradi dejstva, da prevajalec pri pravopisu ni bil dosleden), je izraz označen z zvezdico (*).

⁶ Pri tem so mi bili v pomoč moje splošno znanje nemščine ter Debenjakov *Slovensko-nemški* in *Nemško slovenski slovar*.

⁷ Nemci nimajo enotne klasifikacije besednih vrst, toda po klasični nemški slovnici jih poznajo deset: Verb (glagol), Nomen (samostalnik), Adjektiv (pridevnik), Artikel (člen), Pronomen (zaimek), Zahlwort (števnik), Adverb (prislov), Präposition (predlog), Konjunktion (veznik) in Interjektion (medmet) (V: Duden: *Der große Duden: Grammatik der deutschen Sprache* [...]).

5.1 KALKI

5.1.1 ČISTI KALKI

5.1.1.1 GLAGOLI

– **dershati fe (gehalten werden) 'nahajati se, zadrževati se'**

Zgled: Tu nar posebnih per vseh bolesneh je, de ta bolni *fe* ne v'enim mokernimu zimru, inu pernati posteli *dershi*, ampok de fe ta nesdravi luft, /.../ (str. 89).

Del nemške predloge: /.../ nicht in einer dunftigen Stube und heißen Federbette *gehalten werde*, /.../ (str. 88).

– **dershati /sa/ (halten /für/) 'imeti /za/'**

Zgled: Njegov gospod ga je dolgu sa eniga sveftiga flushabnika *dershal*; /.../ (str. 67).

Nemška predloga: Sein herr *hielt* ihn lang für einen treuen diener, /.../ (str. 66).

– **doli profsiti (abbiten) 'odpustiti'**

Zgled: /.../ je k'pameti perfhl bil, je mogl Jerneju to obdolshenje *doli profsiti*, inu fe s'njim spraviti (str. 31).

Del nemške predloge: /.../ mußte Barteln die Beschuldigung *abbiten*, /.../ (str. 30).

– **dopafsti puftiti (gefallen lassen) 'sprejemati, dopuščati'**

Zgled: vi vami morte tedej te povelja vashih starihov *dopafsti puftiti*? inu redu ne super ftati, kateriga so vashi starihhi noter vpeljali, /.../ (str. 43).

Del nemške predloge: Ihr müßet auch also die Befehle eurer Aeltern *gefallen lassen*, /.../ (str. 42).

– **gori iti (aufgehen) 'vzhajati'**

Zgled: Ja jeft fim vsęla moko, inu vodo, fim omefsila, inu s'kvafam samefsila, de je *gori fhlo*, inu fim testu pognedla (str. 39).

Del nemške predloge: und fäuerte es mit Sauerteig, daß es *aufgieng*, /.../ (str. 38).

– **gori iti (aufgehen) 'vznikniti, vskaliti'**

Zgled: Zelu prov, moj fin! kdu je pak fturil, de je sême *gorifhlu*, inu dalje rafslu, /.../ (str. 39).

Del nemške predloge: /.../ daß der Samen *aufgieng*, /.../ (str. 38).

– **gori naloshiti (auflegen) 'naložiti'**

Zgled: Sdej je lhe na to perfllu, de tudi vřak sgovor teh pořtav, kader fo mu kaj sa řturiti *gori naloshile*, al savol ene pregrehe njega k'pravimu pokasale, inu fhtrafale, ři je sa refs dopařti puřtil, inu pokorn bil (str. 51).

Del nemške predloge: /.../ wenn řie ihm etwas zu thun *auflegten*, /.../ (str. 50).

– **gori peljati (daraufführen) 'pripeljati'**

Zgled: Sřtiri řednę po tem v'Roshnizvejt je on gnoj *gori peljal*, inu ga je podvoral (str. 57).

Del nemške predloge: /.../ im Junius *fuhr er Mift darauf*, /.../ (str. 56).

– **gori rafti (aufwachsen) 'rasti'**

Zgled: drugi otrozi gređo v'řholo, inu ře vuzhę veliku dobriga, inu jeřt *gori rafem* koker plevęř (str. 13).

Del nemške predloge: /.../ und ich *wachře auf* wie Unkraut (str. 12).

– **gori vsęti (annehmen) 'sprejeti'**

Zgled: Inu kmalu na tu je on od gořpolke, per katiri je on řlushil, savol řvoje perpravnořti, koker opravilnik *gori vsęř* bil (str. 23).

Del nemške predloge: /.../ als Verwalter *angenommen* (str. 22).

– **gori vsęti (aufnehmen) 'sprejeti'**

Zgled: V'leti vafsi řo dobri gořtovni ľudje bili, tedej řa ta dva popotnika radovolnu *gori vsęřa* bila (str. 35).

Del nemške predloge: /.../ daher wurden die beiden Fremden liebeřich *aufgenommen* (str. 34).

– ***je svershenu bilu (ward verwiefen) 'ořitano, grajano'**

Zgled: Kader je řzer v'řhim ře smotila, inu tu nji od njeh řtarifřov *je svershenu bilu*: toku ni ořla ře sgovarjati, /.../ (str. 13).

Del nemške predloge: /.../ und es ihr von ihren Aeltern *verwiefen ward*: /.../ (str. 12).

– ***kje padejo (hinfallen) 'padejo'**

Zgled: Lubi otrozi! kader bodte vęzhi, toku bodte veliku ludi vidili, katęri jędo, ravnu koker bi le enkrat v'shivlenji jędli, inu katęri nenęhajo prozh pridti, koker de oni bres vuma *kje padejo*. Sovrashite takih ludi drushbo, /.../ (str. 83).

Del nemške predloge: /.../ sie ohne Verstand *hinfallen*. /.../ (str. 82).

– **naprejpokasati (vorzeigen) 'pokazati'**

Zgled: Al kir je on odjemnik gospodski v'sodnizah *naprejpokasal*; toku je bil on prozh pokazan, kir ni eno befsedo od eniga dolga sapifsanja gori ftalu (str. 33).

Del nemške predloge: Als er aber den Bogen in den Gerichten *vorzeigte*; /.../ (str. 32).

– **naprej postaviti (vorstellen) 'predstaviti'**

Zgled: Ona fta fręni fvojo nadlogo ferzhnu, inu nagneozhe *naprej postavila*, inu fta sa perpuhenje profsila, per njih ftanvati (str. 35).

Del nemške predloge: Sie *stellten* der Gemeinde ihre Noth aufrichtig und beweglich *vor*, /.../ (str. 34).

– **naprej terpęti (fortdauern) 'nadaljevati se'**

Zgled: Aku bi letu venven toku *naprej terpęlu*, toku bi fe ta zhlovęfhki spol, toku, koker fe je sгодilū, ne bil povezhati mogl, ampak bi bil kmalu v' konz fhal (str. 49).

Del nemške predloge: Hätte aber dieses beständig so *fortgedauert*; /.../ (str. 48).

– ***naprej vlękl (vorzog) 'dati prednost'**

Zgled: Edn je prišel sгодej, ta drugi posnu, inu oni fe tudi nifo mogli v'nefti, kaj fe jma fturiti, kir je vřak řpet fvoj pofebni prid ifkal, inu ta nar bolřhi zele drushbe fvojimu lařtnimu pridu ni *naprej vlękl* (str. 49).

Del nemške predloge: /.../ der ganzen Gefellschaft seinem Nutzen nicht *vorzog* (str. 48).

– **naprej vsęti (vornehmen) 'lotiti se'**

Zgled: Ti dvanajřt nerodni pak nifo otli, ampak fo vse forte druge rezhi *naprej vsęli*, inu oranje ne blu njih ta narmajnlři řkerb (str. 75).

Del nemške predloge: /.../ fordern *nahmen* allerlei andere Dinge *vor*, /.../ (str. 74).

– **na ftran s' praviti (wegschaffen) 'odstraniti'**

Zgled: /.../ namerzh to prebafsano nesnago v'shelodzi, inu zhevah fkus veliku vode pitje res'tanlhati, inu fkus zhesdanje, inu odpelanje *na ftran s' praviti*, tu isdimnenje fkus pot sheneozhe mittelne premagvati, /.../ (str. 89).

Del nemške predloge: /.../ durch Brechen und Abführen *wegzuschaffen*, /.../ (str. 88).

– **na ftran ftati (beistehen) 'stati ob strani, biti v oporo'**

Zgled: /.../ inu fi ozhmo tudi sizer eden sa drugiga v'takih delah *na ftran ftati*, katere en rod nemore fam fturiti, al ispellati (str. 49).

Del nemške predloge: /.../ gemeinschaftlich in solchen Arbeiten *beistehen*, /.../ (str. 48).

– **notri pafiti (einfallen) 'vpasti, vdreti'**

Zgled: Kader fo tedej vse forte drushbe, al kardeli narasen ratali, inu zhes prepirme rezhi nifo otli ali mogli se spraviti, toku fo sovrashnu edn pruti drugimu delali, fo *notri padli*, fo odvsęli shętvō, /.../ (str. 53).

Del nemške predloge: /.../ feindschaftlich gegen einander, *fielen ein*, und raubeten die Aernde, /.../ (str. 52).

– **notri v' peljati (einführen) 'vpeljati'**

Zgled: Otrozi! kader fte vi v'hilhi valhieh ftariřhov, al fe nemorte po ředih dershati, katere fo valhi ftariřhi *notri v' peljali?* al vi nemorte, pořtavim pridti, kadar vafš ony k'jedi klizhejo; /.../ (str. 43).

Del nemške predloge: /.../ die eure Aeltern *eingeführet* haben? /.../ (str. 42).

– **notri vsęti (einnehmen) 'vzeti'**

Zgled: Al leta je bla saftopniřhi, inu je iskala sazhetik te bolęsni v'prebafsanji tęga shelodza fkus prelakomno jęd teh knödelnov, inu je puřtila Jakoba en prah sa zheřsdati *notri vsęti* (str. 29).

Del nemške predloge: /.../ und ließ Jakob ein Brechpulver *einnehmen* (str. 28).

– **notri vlijati (hineinfäen) 'vsejati'**

Zgled: /.../ tvoj ozha je pervezh nivo isvoral, pognojil, inu potim fême *notri vlijal*, inu ga je podvoral, /.../ (str. 39).

Del nemške predloge: /.../ und dann den Samen *hineingefäet*, /.../ (str. 38).

– **odlozhiti (abfcheiden) 'izločiti'**

Zgled: Takrat nemorjo te tanke mokrote vezh skuži predreži; one se vftanejo, inu se nabalhejo, v'krivi nišo one nizh pridne: sakaj od tod fo one shę enkrat *odlozhene* (str. 81).

Del nemške predloge: /.../ find fie schon einmal *abgeschieden* worden (str. 80).

– ***bodte odfhli (werdet entgehen) 'boste ušli'**

Zgled: Ne sakurite po simi prevezh valho hisho, toku *bodte* marskiterimu teshkimu sadętju *odfhli* (str. 81).

Del nemške predloge: /.../ fo *werdet* ihr manchem schweren Anstoffe *entgehen* (str. 82).

– ***od vlezhe (abziehe) 'odvaja, odteka'**

Zgled: Tu nar posebnihhi per vseh bolesneh je, de ta bolni se ne v'enim mokernimu zimru, inu pernati posteli dershi, ampak de se ta nesdravi luft, kader je ena leva sraven, fkus en sakurjen ogn *od vlezhe*, al opoldan okna, inu vrata vfaki dan odpro, /.../ (str. 89).

Del nemške predloge: /.../ durch angemachtes Feuer *abziehe*, /.../ (str. 88).

– **okrog hoditi (herumgehen) 'iti naokoli, sprehajati se'**

Zgled: Kader je veliku bohzov vidil, kateri fo takrat *okrog hodili*; je vezhkrat fam proti febi rekl: koku frezhen sim jest v, męri s'letimi (str. 35)!

Del nemške predloge: /.../ die damals *herumgiengen*; /.../ (str. 34).

– **podarvati (belohnen) 'nagraditi, poplačati'**

Zgled: Vidite, otrozi! koku je Bog leto goftvitnoft *podarval* (str. 35).

Del nemške predloge: /.../ wie Gott diese Galtfreiheit *belohnet* (str. 34).

– ***(je) pomiflival (dachte nach) 'premišljeval'**

Zgled: Paul je bil lohkumiflen, inu nesamerkliv; Franz pak je *pomiflival*, inu je na uffę pafsko dajal (str. 15).

Del nemške predloge: /.../ Franz *dachte nach*, und gab /.../ (str. 14).

– ***pravimu pokasale (rechtwiefen) 'nagnale, usmerile k pravici'**

Zgled: Sdej je lhe na to perflhu, de tudi vřak sgovor teh pořtav, kader fo mu kaj sa řturiti gori naloshile, al savol ene pregrehe njega k'*pravimu pokasale*, inu fhtrafale, ři je sa refs dopařti puřtil, inu pokorn bil (str. 51).

Del nemřke predloge: /.../ oder wegen eines Fehlers ihn zu *rechtwiefen*, und řtrafeten, /.../ (str. 50).

– **pregledati (überfehen) 'spregledati, nevideti'**

Zgled: Ta řeni řenja, inu *pregleda v'* sadremanju Nekateri dobrotliv ozhitrenik (str. 15).

Del nemřke predloge: /.../ und *überfieht* im Schlummer /.../ (str. 14).

– **preiti (vergehen) 'miniti'**

Zgled: /.../ inu jejte ga pozħafsu, toku vam bo řheja *preřhla*, inu vi obdershite vafsu sdravje (str. 79).

Del nemřke predloge: /.../ fo wird auch der Durřt *vergehen*, /.../ (str. 78).

– ***je prezh odřhal (war weggegangen) 'je odřel'**

Zgled: Kader *je* Gofpod *prezh odřhal*, toku je puřtil delu /.../ (str. 65).

Del nemřke predloge: *War* der herr *weggegangen*; /.../ (str. 64).

– **prezh vsęti (wegnehmen) 'odvzeti'**

Zgled: Ta mali Peter je vezħkrat řvojim řtarifřham, inu řeftrizřham male rezħi na jedninah inu drugeħ rezħeh *prezh vsęl* (str. 41).

Del nemřke predloge: /.../ andern Sachen *weggenommen* (str. 40).

– ***je prozh pokasan (ward abgewiefen) 'je zavrñjen'**

Zgled: Al kir je on odjemnik gořpodřki v'sodnizah naprejpokasal; toku *je* bil on *prozh pokazan*, kir ni eno beřsedo od eniga dolga sapifřsanja gori řřalu (str. 33).

Del nemřke predloge: /.../ so *ward er abgewiefen*, /.../ (str. 32).

– **puřtiti doli (ablaffen) 'opustiti'**

Zgled: Popreřvejte po pravizi, inu *puřtite doli* od kervize. Sakaj vřaka kerviza je gręħ (str. 61).

Del nemřke predloge: Trachtet nach Recht, und *lařfet ab* vom Unrecht. /.../ (str. 60).

– **res'tanfhati (verdünnern) 'razredčiti'**

Zgled: /.../ namerzh to prebafsano nesnago v'shelodzi, inu zhevah fkus veliku vode pitje *res'tanfhati*, inu fkus zhesdanje, inu odpelanje na stran s' praviti, tu isdimnenje fkus pot sheneozhe mittelne premagvati, /.../ (str. 89).

Del nemške predloge: /.../ durch vieles Waffertrinken zu *verdünnern*: /.../ (str. 88).

– **resvezhati (vermehrten) 'povečati'**

Zgled: Al fo tudi prov hudi ludje bili: sakaj oni fo preme knili fkrivej mejnike njuh Gospodfke, inu njih fosędov, inu kader je en njih nivni kofs na eno puřhobo, al mejo sadel, tukaj fo oni vfaku letu nekej odvorali, inu fo otli na tako krivizhno vizho njuh nivo, k'fhkodi taiftih, katęrim je tu drugu řliřhalu, *resvezhati* (str. 61).

Del nemške predloge: /.../ denen das übrige gehörete, *vermehrten* (str. 60).

– **resvezhati (vermehrten) 'razmnořiti'**

Zgled: Kader fo fe tedej ludje smeram vezh *resvezhati*, toko je blu tudi smeram vezh rodov, al gospodinfv, inu leti fo fe sadnizh resgernili zhes semlo ven (str. 47).

Del nemške predloge: Als sich nun die Menschen immer mehr *vermehrten*; /.../ (str. 46).

– **fem dati (hergeben) 'prepustiti, dati od sebe'**

Zgled: Katęri je pak kaj dobriga imęl, ni otl *fem dati*. Od tod je vřtalu fovrařhtvu med rodmi (str. 49).

Del nemške predloge: /.../ wollte es nicht *hergeben*. /.../ (str. 46).

– **fkuři predreři (durchdringen) 'prodreti'**

Zgled: Dokler je dořti toplote v'svunani koshi; toku fo potne luknize odperte; koker hitru pak enu řęřhladenje kosho sadęne, toku bo pot v'potnih lukenzah vřęzheozh, inu fe vřterdi. Takrat nemorjo te tanke mokrote vęzh *fkuři predreři*; one fe vřtanejo, inu fe nabalřejo, /.../ (str. 81).

Del nemške predloge: /.../ die keinen Feichtigkeiten nicht mehr *durchdringen*; /.../ (str. 80).

– **řliřhati (gehören) 'je potrebno'**

Zgled: Vidifh, moj lubi otrok! toliku *řliřhi* h'temu, de is moke kruh rata (str. 39).

Del nemške predloge: /.../ soviel *gehört* dazu, /.../ (str. 38).

– **flifhati (gehören) 'pripadati'**

Zgled: Na vezhër, kader je shivina damu prifhla, fe je ona med durmi vftavila, inu fe je hudobuvala, kader je ena dobra krava memu fhla, katira bi foſëdu *fhliſhala* (str. 23).

Del nemške predloge: /.../ die dem Nachbarn *gehörte* (str. 22).

– **flifhati (gehören) 'spadati'**

Zgled: Bog nam da tu dobru ſkus frëdnoſt al ſkus frëdnje sazhëtke, koker tukej fo desh, inu ſonzhnu ſjanje, trava, inu shitu. Inn k'temu *ſliſhi* tu pridnu inu, pametnu delu tëga zhlovëka potrebnu sraven (str. 27).

Del nemške predloge: /.../ Und dazu *gehöret* die fleißige /.../ (str. 26).

– **snanu fturiti (bekanntmachen) 'sporočiti, seznaniti z'**

Zgled: Franz je tu *snanu fturil*, de je on perſtan najdl, inu je od taiſtiga, katerimu je on flishal, deſſet goldinarjov dobil, k' podaruvanju (str. 15).

Del nemške predloge: Franz *machte* darauf *bekannt*; /.../ (str. 14).

– **sraven terpi (mitleidet) 'sotrpeti'**

Zgled: Inu kir, dokler zhlovëk shivi, truplu, inu duha tenku vkup svesana ſta, taku truplu *sraven terpi*, kader fe duha grima, /.../ (str. 83, 85).

Del nemške predloge: /.../ ſo *leidet* der Körper *mit*, /.../ (str. 84).

– **terdnu poſtaviti (feſtſetzen) 'določiti'**

Zgled: Kir tedej is tëga v'druſhbi ſpët veliku nadloge vſtalu je, katëra je vſakiga terla, toku ſo ludje fe ſpravili, de fe nekaj *terdnu poſtavi*, kaj v'vſakimu padku ſturjenu, al neſturjenu biti jima, al kaj je prov, kaj ni prov, /.../ (str. 51).

Del nemške predloge: /.../ daß etwas *feſtgeſetzt* würde, /.../ (str. 50).

– **vkup dershati (zusammenhalten) 'zadržati'**

Zgled: On je tedej tudi dobru podaruvan bil, inu kir je on ſvoj ſaſluſhek ſkus ſparanje *vkup dershal*, toku je kmalu v'ſtanu bil ſvoj laſtni kruh jëſti (str. 11).

Del nemške predloge: /.../ durch Sparſamkeit *zusammenhielt*, /.../ (str. 10).

– **vkup ftopiti (zufammentreten) 'zbrati se'**

Zgled: Tukej fo veliku rodov *vkup ftopili*, inu fo rekli: mi fe ozhmo fpraviti; /.../ (str. 49).

Del nemške predloge: Da *traten* viele Familien *zufammen*, /.../ (str. 48).

– * **fo vkupej prifhli (zufammenkamen) 'so se zbrali'**

Zgled: Hehlemann ni fam kradel, al tatje *fo* per njemu *vkupej prifhli*, inu kir je on vol tozhil, /.../ (str. 63).

Del nemške predloge: /.../ *kamen* bei ihm *zufammen*; /.../ (str. 62).

– * **je von islekl (herauszog) 'je izvlekel'**

Zgled: Natu on vsame eno dolgo preklo, inu jo je en zhafs v'nasajblifsku tega fonza dershal, inu kader *je* jo on spet *von islekl*, je jo mogel Wilhelm prijeti, inu je jo mokro, inu merslo najdl (str. 17).

Del nemške predloge: /.../ und als er fie *herauszog*. /.../ (str. 16).

– **vunviditi (ausfehen) 'izgledati'**

Zgled: Kader fta nasaj fhla, fe je Wilhelm sazhudil, koku je toku ognjenu *vunviditi* moglu, /.../ (str. 17, 19).

Del nemške predloge: /.../ hätte *ausfehen* können, /.../ (str. 16).

– **vupati (trauen) 'zaupati, verjeti'**

Zgled: Blifsk vezhkrat golfá, inu savol tega nuzash tu podvuzhenje fkushnenih ludí, de fe vuzhih, ne kmalu enu vfakimu blifsku *vupati*, ampak fkus saftopnost rezhí prevdariti (str. 19).

Del nemške predloge: /.../ jeden Anschein zu *trauen*, /.../ (str. 18).

5.1.1.2 SAMOSTALNIKI

– **blifsk (Schein) 'vtis, videz'**

Zgled: *Blifsk* vezhkrat golfá, inu savol tega nuzash tu podvuzhenje fkushnenih ludí, de fe vuzhih, ne kmalu enu vfakimu blifsku *vupati*, ampak fkus saftopnost rezhí prevdariti (str. 19).

Del nemške predloge: der *Schein* betrüget oft, /.../ (str. 18).

– **dělo (Wirkung) 'delovanje, učinek'**

Zgled: Glava bolenje, nepokojnu spanje, inu perftudenje pred jędjo, fo te *děla* od tod (str. 83).

Del nemške predloge: /.../ find die *Wirkungen* davon (str. 82).

– **dobrota (Gut) 'dobro, dobrina'**

Zgled: Enu vefšelu ferže, srava kri je sa refs ena velika *dobrota*. Nam je to Bog dal (str. 55).

Del nemške predloge: /.../ ift in der That ein groffes *Gut*. /.../ (str. 54).

– ***dolga sapifsanja (Schuldverfchreibung) 'obveznica, zadolžnica'**

Zgled: Al kir je on odjemnik gofpodki v'sodnizah naprejpokasal; toku je bil on prozh pokazan, kir ni eno befsedo od eniga *dolga sapifsanja* gori ftalu (str. 33).

Del nemške predloge: /.../ nicht ein Wort von einer *Schuldverfchreibung* darauf ftand (str. 32).

– **glava bolenje (Kopfweh) 'glavobol'**

Zgled: *Glava bolenje*, nepokojnu spanje, inu perftudenje pred jędjo, fo te *děla* od tod (str. 83).

Del nemške predloge: *Kopfweh*, unruhiger Schlaf, /.../ (str. 82).

– **gradnik (Bürger) 'meščan'**

Zgled: En sadolshen, sraven pak s'briřsan *gradnik* je svędl, de je Anshe, kateri ne pifsati, ne brati ni snal, dnarjov poverbal, inu jih rad na davke pořsoditi otl (str. 33).

Del nemške predloge: /.../ aber argliftiger *Bürger* erfuhr, /.../ (str. 32).

– **isdimmenje (Ausdünftung) 'izhlapevanje'**

Zgled: /.../ namerzh to prebafsano nesnago v'shelodzi, inu zhevah řkus veliku vode pitje res'tanřhati, inu řkus zhesdanje, inu odpelanje na řtran s' praviti, tu *isdimmenje* řkus pot shenezhe mittelne premagvati, /.../ (str. 89).

Del nemške predloge: /.../ die *Ausdünftung* durch Schweifstreibende Mittel /.../ (str. 88).

– **kruhna gofpoda (Brodherrfchaft) 'gospodar'**

Zgled: lubi Bog! oberni vender, aku je tvoja dobra vola, ferze moje *kruhne gofpode* k'meni, de mi ne taku telhku, inu nevfmlenju ne *děla* (str. 19)!

Del nemške predloge: /.../ das Herz meiner *Brodherrfchaft* zu mir, /.../ (str. 18).

– **kruhni Gospodar (Brodherr) 'gospodar'**

Zgled: Koku fe bo moj *kruhni Gospodar* vefelil, kader bo moja svętobo vidil (str. 21)?

Del nemške predloge: wie wird sich mein *Brodherr* freuen, /.../ (str. 20).

– **naprej poſtavleni (Vorgefetzte) 'predstojnik, ſef'**

Zgled: Ti kateri ſapovędujejo, fe jimęnujejo, ſtarilhi, poſpodlke, oblaſti, *naprej poſtavleni*: /.../ (str. 45).

Del nemške predloge: /.../ heiſt man Aeltern, Herrſchaften, Obrigkeiten, *Vorgefetzte*; /.../ (str. 44).

– **nasajbliſk (Wiederſchein) 'odsev, odblesk'**

Zgled: Natu on vsame eno dolgo preklo, inu jo je en zhafs v'*nasajbliſku* tęga ſonza derſhal, inu kader je jo on ſpęt von iſlękl, je jo mogel Wilhelm prijeti, inu je jo mokro, inu merslo najdl (str. 17).

Del nemške predloge: /.../ in den *Wiederſchein* der Sonne; /.../ (str. 16).

– **neverſtenje (Unordnung) 'nered'**

Zgled: Kaj ſa enu *neverſtenje* pak bi v' hiſhi bilu, kader bi nobeden neſapovędval, al, kader bi ſapovędal, inu nobedn pokorn nebil (str. 43)!

Del nemške predloge: Welche *Unordnung* aber w¼rde das im Hauſe fein, /.../ (str. 42).

– **nevola (Unwillen) 'nejevolja'**

Zgled: Tukej je tedej vuzhenik vezhkrat v'*nevoli* ſavupil zhes njega hudobnu djanje: "Peter! tebi fe tvoj ſhivi dan nebo dobru godilu" (str. 7)!

Del nemške predloge: Da rief denn der Schulmeiſter oft in *Unwillen* ¼ber /.../ (str. 6).

– **nevumetni (Unwiſſenden) 'nevedoęi'**

Zgled: varite fe pred vſim vrozhneh rezhęh, katęre *nevumetni* tolikrat ſvetjejo; inu katęre ſo vfelej zelu ſkodlive, /.../ (str. 87).

Del nemške predloge: /.../ die von *Unwiſſenden* ſo oft angerathen werden, /.../ (str. 86).

– **nivni kofs (Ackerftück) 'kos njive'**

Zgled: sakaj oni fo premeknili fkrivej mejnike njeh Gospodfke, inu njih fofođov, inu kader je en njih *nivni kofs* na eno pušhobo, al mejo sadel, tukaj fo oni vfaku letu nekej odvorali, /.../ (str. 61).

Del nemške predloge: /.../ wo ihr *Ackerftück* an eine Heide oder /.../ (str. 60).

– **njive obdelanje (Ackerbau) 'poljedelstvo'**

Zgled: Gafpar je fkus *njive obdelanje* prou bogat ratal, inu to fe je toku godilu (str. 57).

Del nemške predloge: Gafpar wurde durch den *Ackerbau* fehr /.../ (str. 56).

– **odpeltanje (Abführen) 'odvajanje'**

Zgled: /.../ namerzh to prebafzano nesnago v'shelodzi, inu zhevah fkus veliku vode pitje res'tanfhati, inu fkus zhesdanje, inu *odpeltanje* na ftran s' praviti, tu isdimnenje fkus pot sheneozhe mittelne premagvati, /.../ (str. 89).

Del nemške predloge: /.../ durch Brechen und *Abführen* wegzufchaffen, /.../ (str. 88).

– **ozhitrenik (Augenblick) 'trenutek'**

Zgled: Ta lęni fenja, inu pregleda v' sadremanju Nekateri dobrotliv *ozhitrenik* (str. 15).

Del nemške predloge: /.../ So manchen günstigen *Augenblick* (str. 14).

– **padek (Fall) 'primer'**

Zgled: Kir tedej is tęga v'drushbi fpęt veliku nadloge vftalu je, katęra je vfakiga terla, toku fo ludje fe fpravili, de fe nekaj terdnu poftavi, kaj v'vfakimu *padku* fturjenu, al nesturjenu biti jima, al kaj je prov, kaj ni prov, /.../ (str. 51).

Del nemške predloge: /.../ was in jedem *Falle* gethan /.../ (str. 50).

– **perftopenje (Beyftand) 'pomoč'**

Zgled: Ona polhtrafa te hude inu je bramba, inu *perftopenje* tih brumnih (str. 75).

Del nemške predloge: /.../ und ift der Frommen Schutz und *Beyftand* (str. 74).

– **pefskafe njive (Sandacker) 'peščena njiva'**

Zgled: /.../ inu kader je on *pefskafe njive* gnojiti jimęl, /.../ (str. 57).

Del nemške predloge: /.../ und wenn er *Sandacker* zu düngen hatte, /.../ (str. 56).

– **podvuzhenje (Unterricht) 'pouk, poduk'**

Zgled: Blifsk vezhkrat golfa, inu savol tega nuzafh *podvuzhenje* fkushnenih ludi, de fe vuzhih, ne kmalu enu vfakimu blifsku vupati, /.../ (str. 19).

Del nemške predloge: /.../ darum brauchst du den *Unterricht* erfahrner Leute, /.../ (str. 18).

– **prelomnik (Verbrecher) 'zločinec, hudodelec'**

Zgled: Ludje imajo fkus gvifhne davke od vfakiga te drushbe podaruvani, inu ven dershani biti; inu nobedn nima per fhtrafingi tega shinlenja njim fhkodvati smeti, ampak vfi sravenvudi tega kardela ozhjo tega *prelomnika* k'pokorfhini sadershati, /.../ (str. 51).

Del nemške predloge: /.../ wollten den *Verbrecher* zum Gehorfame anhalten, /.../ (str. 50).

– **previdek (Vorficht) 'previdnost'**

Zgled: Al s' vfim letim fhe ni vender rezhenu, lubi otrozi! de bi vi per vfimu zhloveshkimu *previdku* nikoli bolni ratati nemogli (str. 87).

Del nemške predloge: /.../ bei aller menschlichen *Vorficht* gar nicht /.../ (str. 85).

– **rejne rezhi (Nahrungsmittel) 'živilo'**

Zgled: Sakaj shelodez da te narvezhi preobilne *rejne rezhi* zeze, al nes'zeranje od febe /.../ (str. 83).

Del nemške predloge: /.../ giebt die meisten überflüssigen *Nahrungsmittel* unverdauet /.../ (str. 82).

– **rejni fok (Nahrungsfaft) 'sok'**

Zgled: Zhes letu fhkodje vam preobilnoft, vafh shelodez nemore to lohka k'sdravim *rejnim fokam* s'zerati, /.../ (str. 83).

Del nemške predloge: /.../ zu gefunden *Nahrungsäften* verdauen, /.../ (str. 82).

– **reš'hladenje (Erkältung) 'prehlad'**

Zgled: Dokler je dofti toplote v'svunani koshi; toku fo potne luknize odperte; koker hitru pak enu *reš'hladenje* kosho sadene, toku bo pot v'potnih lukenzah vležheozh, inu fe vfterdi (str. 81).

Del nemške predloge: /.../ fobald aber eine *Erkältung* die Haut betrifft, /.../ (str. 80).

– **reslozhok (Unterschied) 'razlika'**

Zgled: /.../ tvoja podoba v'fhpęglu nifi ti fam: sakaj med podobo, inu podobnim je en velik *reslozhok* (str. 19).

Del nemške predloge: /.../ ift ein groffer *Unterschied* (str. 18).

– **rezhi sa rejo (Nahrungsmittel) 'živilo'**

Zgled: Sovrashite takih ludi drushbo, inu nedęlajte po njeh! varite fe pred zhesmęrenjam, v *'rezheh sa rejo* /.../ (str. 83).

Del nemške predloge: /.../ hüttet euch vor Uibermafs in den *Nahrungsmitteln*, /.../ (str. 82).

– **sadershek (Verhältnis/Verhältnifs) 'odnos'**

Zgled 1: Al koku fe je moglu goditi, de en zhlovek temu drugimu pokorn je, njemu flushi, inu s'njim v' drushbi, inu v'gvifhnimu *sadershku* shivi (str. 45)?

Del nemške predloge 1: /.../ aber in gewiffem *Verhältniffe* lebet? (str. 44)

Zgled 2: Kader tedej ta *sadershek* tuh terdih, inu zedilnih dęlov tęga trupla toku je, koker biti jima, /.../ (str. 79).

Del nemške predloge 2: Wenn alfo das *Verhältnifs* der festen und flüfsigten Theile des Körpers fo ift, /.../ (str. 78).

– **sadętje (Anftoff) 'udarec'**

Zgled: Ne sakurite po simi prevezh valho hisho, toku bodte marskiterimu teshkimu *sadętju* odfhli (str. 81).

Del nemške predloge: /.../ fo werdet ihr manchem fchweren *Anftoffe* entgegen (str. 82).

– **ferzhna shaloft (Herzenleid) 'žalost'**

Zgled: Anton pak je fturil, kar fe mu je dobru sdęlu, je uffe dobre navke fvojih ftarifhov, inu vuzhenikov v' vęter vdaril, inu je, kir je on nespametnu dęlal, fvojim ftarifham nekatęro *ferzhno shaloft* fturil (str. 17).

Del nemške predloge: /.../ feinen Aeltern manches *Herzenleid* (str. 16).

– **feftrizhe (Geschwifter) 'bratje in sestre'**

Zgled: Ta mali Peter je vezhkrat fvojim ftarifham, inu *feftrizham* male rezhi na jedninah inu drugeh rezheh prezh vsęl (str. 41).

Del nemške predloge: /.../ hatte oft feinen Aeltern und *Geschwistern* Kleinigkeiten /.../ (str. 40).

– **sgovor/isgovor (Auspruch) 'izrek, sodba'**

Zgled 1: Sdej je lhe na to perflhu, de tudi vřak *sgovor* teh pořtav, kader fo mu kaj sa řturiti gori naloshile, al savol ene pregrehe njega k'pravimu pokasale, inu řhtrafale, ři je sa refs dopařti puřtil, inu pokorn bil (str. 51).

Del nemške predloge 1: /.../ dař auch ein jeder den *Auspruch* der Gefetze, /.../ (str. 50).

Zgled 2: /.../ lhe pa majn ři ta *isgovor* ptuje oblařti puřtiti dopařti (str. 53).

Del nemške predloge 2: /.../ noch weniger řich den *Auspruch* fremder Obrigkeit gefallen lařřen (str. 52).

– **řhilopuřhanje (Aderlařřen) 'puřćanje krvi'**

Zgled: /.../ namerzh to prebařsano nesnago v'řhelodzi, inu zhevah řkus veliku vode pitje res'tanřhati, inu řkus zhesdanje, inu odpelanje na řtran s' praviti, tu isdimnenje řkus pot řheneozhe mittelne premagvati, al řturiti, inu per s'rařhenim, to prevezh krivivnořt, kaćera ře řkus vrozhino bodlaje, inu perřne bolesni sazhne, řkus *řhilopuřhanje* pomajnřhati (str. 89).

Del nemške predloge: /.../ durch *Aderlařřen* zu vermindern (str. 88).

– **řhivi dan (Lebtag) 'řiv dan'**

Zgled: Tukej je tedej vuzhenik vezhkrat v'nevoli savupil zhes njega hudobnu djanje: "Peter! tebi ře tvoje *řhivi dan* nebo dobru godilu" (str. 7)!

Del nemške predloge: /.../ dir wird es dein *Lebtag* nicht wohl gehen" (str. 6)!

– **s'hladenje (Erkältung) 'prehľad'**

Zgled: Ta druga fovrashniza vařhiga sdravja je s'hladenje. Hladni dneři, inu vezheri po lejti po vrozhih dneřvih, leřhanje na hladni semli po spotenji řo řkorej ti nar navadniřhi sazhćki teęa s'hladenja (str. 81).

Del nemške predloge: /.../ die gewöhnlichen Urfachen der *Erkältung* (str. 80).

– **řholarřki fant (Schulknab) 'řolar'**

Zgled: Ta leři, inu hudobni *řholarřki fant* (naslov, str. 7).

Del nemške predloge: Der nachläřffige und bořhafte *Schulknab* (naslov, str. 6).

– **sholni otrok (Schulkind) 'šolar'**

Zgled: Ravnu v'taifti vafsy je bil en drugi *sholni otrok* od vbogih ftarifhov, s'imenam Karl (str. 9).

Del nemške predloge: /.../ war ein anderes *Schulkind* von armen Aeltern, /.../ (str. 8).

– **fholnu podvuzhenje (Schulunterricht) '(šolski) pouk'**

Zgled: Na njih otroke nifo nizh fhpendali, inu jim nifo enkrat *fholnu podvuzhenje* pervofhli (str. 61).

Del nemške predloge: /.../ gönneten ihnen nicht einmal den *Schulunterricht* (str. 60).

– **fholski denar (Schulgeld) 'šolnina'**

Zgled: Jeft fama nimam nizh sa *fholski denar* plazhati, sakaj jeft morem sa kruh flushiti, inu tedej nerodna oftanem (str. 13).

Del nemške predloge: /.../ um das *Schulgeld* zu bezahlen; /.../ (str. 12).

– **fonzhnu fejanje/fonzhnu fjanje (Sonnenschein) 'sijanje sonca'**

Zgled 1: Al mi bi jih faj nemogli rafti puftiti; mi bi nemogli nobeniga deshja, inu *fonzhniga fejanja* sraven narediti, nam tudi ne sravje fami dati /.../ (str. 27).

Del nemške predloge 1: /.../ wir konnten dazu keinen Regen und *Sonnenschein* schaffen, /.../ (str. 26).

Zgled 2: Bog nam da tu dobru fkus frędnof, al fkus frędnje sazhetke, koker tukej fo desh, inu *fonzhnu fjanje*, trava, inu shitu (str. 27).

Del nemške predloge 2: /.../ wie hier Regen und *Sonnenschein*, Gras /.../ (str. 26).

– **sravenvud (Mitglied) 'član'**

Zgled: Ludje imajo fkus gvifhne davke od vfakiga te drushbe podaruvani, inu ven dershani biti; inu nobedn nima per fhtrafingi tega shinlenja njim fhkodvati fmęti, ampak vfi *sravenvudi* tega kardela ozhjo tega prelomnika k'pokorfhini sadershati, /.../ (str. 51).

Del nemške predloge: /.../ fordern alle *Mitglieder* des Volkes wollten /.../ (str. 50).

– **srejenje (Erziehung) 'vzgoja'**

Zgled: Koku dolgu fo otrozi mladi bli, fta mogla ozha, inu mati sa njeh rejo, inu sa njeh *srejenje* fkerbeti /.../ (str. 47).

Del nemške predloge: /.../ und für ihre *Erziehung* forgen, /.../ (str. 46).

– **ftrelski prah (Schiefspulver) 'smodnik'**

Zgled: okni tega zimra vezhkrat, flafiti opodanlki vuri odpro, inu s'*ftrelskim praham*, al (kdur imęti more) s'persghanem brinjam, al kramperjam lkadi, &c (str. 87).

Del nemške predloge: /.../ und dann mit *Schiefspulver*, oder, /.../ (str. 86).

– **tatinska svesa (Diebsbande) 'tolpa tatov'**

Zgled: Sadnizh fe je ta *tatinska svesa* vjela /.../ (str. 63).

Nemška predloga: Endlich ward die *Diebsbande* gefangen /.../ (str. 62).

– **vode pitje (Waffertrinken) 'pitje vode'**

Zgled: /.../ namerzh to prebafsano nesnago v'shelodzi, inu zhevah lkus veliku *vode pitje* res'tanlhati, inu lkus zhesdanje, inu odpelanje na lfran s' praviti, tu isdimnenje lkus pot sheneozhe mittelne premagvati, /.../ (str. 89).

Del nemške predloge: /.../ durch vieles *Waffertrinken* zu verdünnern: /.../ (str. 88).

– **vrozhenje, fpotenje (Erhitzung) 'segrevanje'**

Zgled: To pervu je res *vrozhenje, fpotenje*. Vidite lubi otrozi! kader vi igrate, al kader vi sralheni delovzi bodte, toku nemore drugazhi biti, koker de vam nejmęlu vrozhe ratati (str. 79).

Del nemške predloge: Das erfte ift *Erhitzung* /.../ (str. 78).

– **zhesmęrenje (Uibermafs) 'preobilica'**

Zgled: Sovrashite takih ludi drushbo, inu nedęlajte po njeh! varite fe pred *zhesmęrenjam* v'rezheh sa rejo, /.../ (str. 83).

Del nemške predloge: /.../ hüttet euch vor *Uibermafs* in den Nahrungsmitteln, /.../ (str. 82).

5.1.1.3 PRIDEVNIKI

– **jędeoZh (efsbar) 'užitien'**

Zgled: to vfmertenje ene *jędeoZhe* sverine da zhlovęku njegov shivelh, inu jęd (str. 71).

Del nemške predloge: /.../ der Tod eines *efsbaren* Thieres /.../ (str. 70).

– ***otrofhka (kindischer) 'otročja'**

Zgled: Karl se je tudi k'vřimu dobrimu volnu vishati puřtil, inu se ni řkasal sařpan, supern, al neboln, al kader se je savol ene *otrofhke* smote tadelal, al ne prov savirhal (str. 9).

Del nemřke predloge: /.../ wenn er wegen eines *kindischen* Fehlers getadelt /.../ (str. 8).

– **nesamerkliv (unachtsam) 'nepazljiv'**

Zgled: Paul je bil lohkumiřten, inu *nesamerkliv*; Franz pak je pomirřival, inu je na uře pařsko dajal (str. 15).

Del nemřke predloge: Paul war leichtřinnig und *unachtsam*; /.../ (str. 14).

– **neboln⁸ (unwillig) 'nejevoljen'**

Zgled: Karl se je tudi k'vřimu dobrimu volnu vishati puřtil, inu se ni řkasal sařpan, supern, al *neboln*,⁹ al kader se je savol ene otrofhke smote tadelal, al ne prov savirhal (str. 9).

Del nemřke predloge: /.../ schlřfrig, trotzig, oder *unwillig*, /.../ (str. 8).

– ***pot shenezhe (Schweifstreibende) 'zdravilo za gnojenje /medic./'**

Zgled: /.../ namerzh to prebařsano nesnago v'shelodzi, inu zhevah řkus veliku vode pitje res'tanřhati, inu řkus zhesdanje, inu odpelanje na řtran s' praviti, tu isdimnenje řkus *pot shenezhe* mittelne premagvati, /.../ (str. 89).

Del nemřke predloge: /.../ die Aufdüńftung durch *Schweifstreibende* Mittel /.../ (str. 88).

– **videjozhe (fichtbar) 'opazno'**

Zgled: Inu na taku viřho je ta shegen njegovih řtarirřhov, inu vuzhenikov na njemu *videjozhe* dopolnen bil, /.../ (str. 11).

Del nemřke predloge: /.../ und Lehrer an ihm *fichtbar* erfüllet, /.../ (str. 10).

– ***řlushbe profte (dienstfren¹⁰) 'opročene delovne obveznosti, verjetno tlake'**

Zgled: Tukej je on na řvoje vboge řtare řtarirřhi miřlil, inu jim je vřaki meřsez enu gvirřnu na denarjih pořlal, řkus kařeru bi se oni *řlushbe profte* odkupiti mogli (str. 23).

Del nemřke predloge: /.../ davon řie sich *dienstfren*¹¹ kaufen könnten (str. 22).

⁸ Pravopisna napaka v izvirniku; pravilen zapis bi bil *nevoln*.

⁹ Pravopisna napaka v izvirniku; pravilen zapis bi bil *nevoln*.

¹⁰ Pravopisna napaka v izvirniku; pravilen zapis bi bil *dienstfrei*.

¹¹ Pravopisna napaka v izvirniku; pravilen zapis bi bil *dienstfrei*.

– **srafhen (erwachfener) 'odrasel'**

Zgled: Leto je Karl obljubil sturiti, inu je tudi derhal. sakaj kar je bil koker en popolnima *srafhen* zhlovček fkusi sveřt, je iskal venven pravi prid fvoje gořpodřke poveřzhati, /.../ (str. 11).

Del nemřke predloge: /.../ alf ein vřllig *erwachfener* Mensch /.../ (str. 10).

– **volnu (willig) 'voljan, pripravljen'**

Zgled: Karl fe je tudi k'vfimu dobrimu *volnu* vishati puřtil, inu fe ni fkasal sařpan, supern, al neboln /.../ (str. 9).

Del nemřke predloge: /.../ zu allem Guten *willig* lenken, /.../ (str. 8).

5.1.1.4 PRISLOVI

– **drugikrat (andermal) 'drugič'**

Zgled: En *drugikrat* ne vsami to nar majnshi bres pervolenja taiftimu, katirimu řliřhi (str. 43).

Del nemřke predloge: Ein *andermal* nimm nicht das geringřte /.../ (str. 42).

– **ravnu (eben) 'pač'**

Zgled: Ozha: Al fo tvoje oblazhila tudi en dar Boshji? te fe ja kupiti snajo. Wilhelm: *Ravnu* tudi, lubi ozha (str. 27).

Del nemřke predloge: /.../ Wilhelm: *Eben* auch, lieber Vater (str. 26).

– **na tim (daran) 'nato, zaradi tega'**

Zgled: Sadniz je fvojiga gořpoda okradel, inu kir ga je leta sraven dobil: toku fe je branil, inu je fvojiga gořpoda toku tefhku vdaril, de je mogel *na tim* vmreři (str. 7).

Del nemřke predloge: /.../ dař er *daran* řterben muřte (str. 6).

– **pervezh (erft) 'najprej'**

Zgled: /.../ tvoj ozha je *pervezh* nivo isvoral, pognojil, inu potim řeme notri vfijal /.../ (str. 39).

Del nemřke predloge: /.../ fondern dein Vater hat *erft* das Land gepflüget, /.../ (str. 38).

– **fkus frędnost (mittelbar) 'posredno'**

Zgled: Al da Bog letaku *fkus frędnosti*? al ne *fkus frędnost*? inu al more zhlovek tudi kaj sraven fturiti (str. 27)?

Del nemške predloge: /.../ giebt Gott dergleichen *mittelbar*, oder unmittelbar /.../ (str. 26).

5.1.1.5 ZAIMEK

***taiftiga (demjenigen) 'tega'**

Zgled: Tihu bodi od *taiftiga*, kar ti prov neveh (str. 69).

Nemška predloga: Schweig von *demjenigen*, was du nicht recht weißt (str. 68).

5.1.1.6 ŠTEVNIK

– **enkrat (einmal) 'enkrat, nekoč'**

Zgled: Je bil *enkrat* en fant, s'jimęnam Peter, ta ni otl fe kaj vuzhiti; ni na nizh ahtengo dal (str. 7).

Del nemške predloge: Es war *einmal* ein Knab, /.../ (str. 6).

5.1.1.7 PREDLOGI

– **fkus /tu/ (durch /fie/) 's tem, tako'**

Zgled: Omerkuvanje obvari pred veliku skerby, Inu nekatiri je *fkus* tu fvojo frezho najdl (str. 15).

Del nemške predloge: Und mancher fand *durch* fie fein Glück (str. 14).

– **fkus (durch) 's/z'**

Zgled: Jęft menim, de mi fmo jih nam *fkus* dęlu sadobili, /.../ (str. 27).

Del nemške predloge: /.../ wir haben fie uns *durch* Arbeit /.../ (str. 26).

– **svunaj (außer) 'razen'**

Zgled: Kir mu tedej nobeden rad kaj saflushit ni dal, *svunaj* v'potrebi, kadar drugiga ni imęti blo, /.../ (str. 37).

Del nemške predloge: /.../ was zu verdienen gab, *auffer* im Nothfalle, /.../ (str. 36).

– **zhes letu (Uiberdem) 'poleg tega'**

Zgled: *Zhes letu* fhkodje vam preobilnoft, valh shelodez nemore to lohka k'sdravim rejnim fokam s'zerati, /.../ (str. 83).

Del nemške predloge: *Uiberdem* fchadet euch der Uiberflufs, /.../ (str. 82).

5.1.2 POLKALKI

5.1.2.1 GLAGOLI

– **gori jemati (zunehmen) 'pridobivati'**

Kalkiran je samo glagolski del (-nehmen > jemati).

Zgled: Aku tedej Karl bol je na ftatofiti *gori jemal*: bol je tudi *gori jemal* na tim, kar je dopadlivu, pridnu, inu dobru (str. 9).

Del nemške predloge: /.../ je mehr *nahm* er auch *zu* an dem, was gefällig, /.../ (str. 8).

– **gori srediti (erziehen) 'vzgojiti'**

Kalkiran je samo glagolski del (-ziehen > srediti).

Zgled: Svoje otroke je on *gori sredil* k'brumnofti, inu dęlu (str. 59).

Nemška predloga: Seine Kinder *erzog* er zur Frömmigkeit und Arbeit: /.../ (str. 58).

– **napęljati (einführen) 'vpeljati'**

Kalkiran je samo glagolski del (-führen > -pęljati).

Zgled: Ona fta jih s'pafhnimi selifhami snane fturila, toku de fo mogli v'ftalinapafhenje *napęljati* (str. 35, 37).

Del nemške predloge: /.../ fo daß fie die Stallfütterung *einführen* könnten (str. 36).

– **naprejevřzhi (vorwenden) 'braniti se'**

Kalkirana je samo predpona (vor- > naprej-).

Zgled: Kader je Peter tedej mozhnu jokal, inu *naprejevřzhi* otl, on je ja le majhene rezhi odvsel, toku je ta pametni ozha rekl: /.../ (str. 41).

Del nemške predloge: Da Peter nun fehr weinete, und *vorwenden* wollte: /.../ (str. 40).

– **nasaj dershati (abhalten) 'zadržati'**

Kalkiran je samo glagolski del (-halten > dershati).

Zgled: /.../ inu ravnu toliku je sturiti mogl, sa zhuvati, al sa fovrafnikam jiti, al fovrashnika *nasaj dershati*, kadar je notri padl: sakaj nobeden ni fmęł nasaj obftati (str. 53).

Del nemške predloge: /.../ oder den Feind *abzuhalten*, /.../ (str. 52).

– **nasaj obftati (zurückbleiben) 'zaostati, zaostajati'**

Kalkiran je samo prislovni del (zurück- > nasaj).

Zgled: /.../ inu ravnu toliku je sturiti mogl, sa zhuvati, al sa fovrafnikam jiti, al fovrashnika *nasaj dershati*, kadar je notri padl: sakaj nobeden ni fmęł *nasaj obftati*, bres de bi nebil safpotvan, /.../ (str. 53).

Del nemške predloge: /.../ denn es durfte keiner *zurückbleiben*, /.../ (str. 52).

– ***negre (am) (geht nicht an) 'se ne tiče'**

Kalkiran je samo glagolski del (-geht > -gre).

Zgled: Katęri je sbrifsan bil, ta je rekl: ta poftava mene *negre am*; jeft to poftavo nesaftopim toku, koker vi drugi, ampak koker mi moj prid pernefse (str. 51).

Del nemške predloge: /.../ Das Gefetz *geht mich nicht an*; /.../ (str. 50).

– **obftati (geftehen) 'priznati'**

Kalkiran je samo glagolski del (-ftehen > -ftati).

Zgled: Kader kaj ni vędila, kir ona ni prov palko dala; toku je vuzheniku kmalu *obftala*, inu je rekla: "jeft nifim prov palko dala al fe ozhem pobolflhat" (str. 11).

Del nemške predloge: fo *gestand* sie es dem Lehrer gleich /.../ (str. 10).

– **perdjati (beitragen) 'prispevati'**

Kalkirana je samo predpona (bei- > per-).

Zgled: /.../ nerodni Gofpodarji, to fe pravi, taki, katęri fe po nezh, koker po svoji lafni volji fo *dershati*, inu k'zeli dobrofti nezh nifso *perdjati* otlı (str. 73).

Del nemške predloge: /.../ und zum allgemeinen Befsten nichts *beitragen* mochten (str. 72).

– **perftopiti (beiftehen) 'stati ob strani, biti v oporo'**

Kalkirana je samo predpona (bei- > per-).

Zgled: Niegova shena je bila doma, inu na polji pridna, ni nizh sapravila, inu mu je sveftu *perftopila* (str. 59).

Del nemške predloge: /.../ und *ftand* ihm treulich *bei* (str. 58).

– **pomifliti (gedenken) 'spomniti se'**

Kalkiran je samo glagolski del (-denken > -mifliti).

Zgled: ah! je rekla dekelza, kadar jeft na tu *pomiflim*, kaj bo is mene, toku morem pazh jokat (str. 13)!

Del nemške predloge: /.../ wenn ich daran *gedenke*, /.../ (str. 12).

– **popuftiti (unterlassen) 'opustiti'**

Kalkiran je samo glagolski del (-lassen > -puftiti).

Zgled: sdej shenemo mi nalhe kojne is valsi, inu jih puftimo dirjati, kamer ozhjo, potler bi mi mogli letu ja *popuftiti* kratku, oni fo v'vflim dobrim supernoft dershali (str. 75).

Del nemške predloge: /.../ alsdann müftten wir diefes ja *unterlassen*. /.../ (str. 74).

– **skasati (anweisen) 'dodeliti'**

Kalkiran je samo glagolski del (-weisen > -kasati).

Zgled: En kraj k'ftanvanju fe je jim *skasal*, inu fta bila s'nar potrebnifhi rezhmi previdena (str. 35).

Del nemške predloge: Man *wies* ihnen eine Stelle zur Wohnung *an*, /.../ (str. 34).

– **flifhati (zugehören) 'pripadati'**

Kalkiran je samo glagolski del (-hören > flifhati).

Zgled: Franz je tu snanu fturil, de je on perftan najdl, inu je od taiftiga, katerimu je on *flifshal*, deffet goldinarjov dobil, k'podaruvanju (str. 15).

Del nemške predloge: /.../ welchem er *zugehörte*, /.../ (str. 14).

– **smifsliti (gedenken) 'spomniti se'**

Kalkiran je samo glagolski del (-denken > -mifsliti).

Zgled: Tu je tu nar veklhi vefelje sa me, je rekl vezhkrat, kader jefst na tu *smifslim*, de moji ftarifhi fkus mene eno pokojno, inu vefselo ftaroft sashive, /.../ (str. 23).

Del nemške predloge: /.../ wenn ich daran *gedenke*, /.../ (str. 22).

– **super ftati (widerftreben) 'zoperstaviti'**

Kalkirana je samo predpona (wider- > super).

Zgled: vi vami morte tedej te povelja vashih ftarifhfov dopafti puftiti? inu redu ne *super ftati*, kateriga fo valhi ftarifhi noter vpeljali, /.../ (str. 43).

Del nemške predloge: /.../ und der Ordnung nicht *widerftreben*, /.../ (str. 42).

– **vendati (angeben) 'povedati, zatožiti'**

Kalkiran je samo glagolski del (-geben > -dati).

Zgled: Kateri vidi kradfti, ta fe njima nasajdershati *vendati* (str. 63).

Nemška predloga: Wer fthelen fieht, muß fich nicht fcheuen, es *anzugeben* (str. 62).

– **ven dershati (erhalten) 'sprejeti'**

Kalkiran je samo glagolski del (-halten > dershati).

Zgled: Ludje imajo fkus gvifhne davke od vfakiga te drushbe podaruvani, inu *ven dershani* biti; inu nobedn nima per fhtrafingi tega shinlenja njim fhkodvati fmęti, /.../ (str. 51).

Del nemške predloge: /.../ und *erhalten* werden; /.../ (str. 50).

– **ven iti (ausziehen) 'zapustiti, izseliti se'**

Kalkirana je samo predpona (auf- > ven).

Zgled: To fe pravi: vojfka je med njimi bila. Na inu sa fe je bilu to shę en hud ftan, sakaj vfe je blu pokonzhanu, inu hudu je fhe fkus letu veklhi ratalu, kir vfak v'kardeli eden sa drugiga je *ven fhal*, inu ravnu toliku je fturiti mogl, /.../ (str. 53).

Del nemške predloge: /.../ jeder im Volke gemeinschaftlich *auszog*, /.../ (str. 52).

– **venresgerniti (ausbreiten) 'razširiti'**

Kalkirana je samo predpona (aus- > ven-).

Zgled: Kader fo fe tedej ludje smeram vezh resvezhali, toko je blu tudi smeram vezh rodov, al gofpodinfstv, inu leti fo fe sadnizh *resgernili* zhes semlo *ven* (str. 47).

Del nemške predloge: /.../ und diese *breiteten* sich endlich über die Erde *aus* (str. 46).

– **ven s'dimiti (wegdünften) 'izpuhteti'**

Kalkiran je samo glagolski del (-dünften > -dimiti).

Zgled: vľaki zhlovek more venven ľkus kosho eno mokroto *ven s'dimiti*. Kader ona pot rata, ľkus grosnu gibanje, takrat se ona vidi inu ofhlata (str. 81).

Del nemške predloge: /.../ durch die Haut eine Feuchtigkeit *wegdünften* /.../ (str. 80).

– **vľtati (entfŕehen) 'nastati'**

Kalkiran je samo glagolski del (-fŕehen > -ľtati).

Zgled: na, prelubi otrozi! sakaj koku fo drushbe, poľtave, oblaľti, inu shovnerji *vľtali*, vam ozhem kratku praviti (str. 45, 47).

Del nemške predloge: /.../ und Soldaten *entfanden* find, /.../ (str. 46).

5.1.2.2 SAMOSTALNIKI

– **blifsk (Anfchein) 'vtis, vitez'**

Kalkiran je samo samostalniški del tvorjenke; drugi del (-fchein > blifsk).

Zgled: Blifsk vezhkrat golfá, inu savol tega nuzalľ tu podvuzhenje ľkushnenih ľudí, de se vuzhiľľ, ne kmalu enu vľakimu *blifsku* vupati, ampak ľkus saľtopnoľt rezhí prevdariti (str. 19).

Del nemške predloge: /.../ nicht gleich einem jeden *Anfchein* zu trauen, /.../ (str. 18).

– **jednina (Eßwaare) 'živilo'**

Kalkiran je samo glagolski del tvorjenke; prvi del (Eß- > jed-).

Zgled: Ta mali Peter je vezhkrat fvojim ľtarilľham, inu ľestrizham male rezhi na *jedninah* inu drugeh rezheh prezh vsel (str. 41).

Del nemške predloge: /.../ Kleinigkeiten an *Eßwaaren* und andern Sachen /.../ (str. 40).

– **naprejselje (Vorfatz) 'namen, namera'**

Kalkirana je samo predpona tvorjenke (Vor- > naprej-).

Zgled: Tukej fo vľtale v'njegovim ferzu brumne miľli, inu *naprejselja!* Bog! je rekl ľam per ľebi (str. 77)!

Del nemške predloge: /.../ fromme Gedanken und *Vorfatze*: /.../ (str. 76).

– **obdershanje (Erhaltung) 'vzdrževanje'**

Kalkiran je samo samostalniški del tvorjenke; drugi del (-haltung > -dershanje).

Zgled: Koker fo otrozi ftari, inu mozhni sadofti ratali, inu fvojo rejo, inu *obdershanje* fami fo prelkerbeti mogli, fo tudi otli en rod, al gospodinftvu gori poftaviti (str. 47).

Del nemške predloge: /.../ und ihre Nahrung und *Erhaltung* felbft beforgen konnten /.../ (str. 46).

– **ogibanje (Bewegung) 'gibanje'**

Kalkiran je samo glagolski del tvorjenke; drugi del; slovenskemu glagolu je dodana še predpona *o-* (Bewegung > -gibanje).

Zgled: Al aku fte she ja po nevumnu en mersl posherk fturili, taku faj ne fedite s'męram, ampak dęlejte vam kmalu toliku *ogibanja*, dokler vi fpęt v'en pot pridete (str. 81).

Del nemške predloge: fondern machet euch fogleich viel *Bewegung*, /.../ (str. 80).

– **ogled (Aufsicht) 'nadzor'**

Kalkiran je samo samostalniški del tvorjenke; drugi del (-ficht > -gled).

Zgled: Na męsti de bi en hudobni hlapez bres *ogleda* nemarn, inu len bil, je leta dobri hlapez fhe enkrat taku priden bil, inu fi je vfo mogozhno fkerb presadęl /.../ (str. 21).

Del nemške predloge: /.../ ohne *Aufsicht* nachlęBig /.../ (str. 20).

– **oftavek (Umftand) 'okolifčina'**

Kalkiran je samo samostalniški del tvorjenke; drugi del (-ftand > -ftavek).

Zgled: Ena bogata vudova je saględala tu dobru sadershanje te Kriftine, jo vsame k'febi, inu jo je v'dobre *oftavke* poftavila (str. 19).

Del nemške predloge: /.../ und verfetze fie in gute *Umftände* (str. 18).

– **perftavek (Umftand) 'okolifčina'**

Kalkiran je samo samostalniški del tvorjenke; drugi del (-ftand > -ftavek).

Zgled: Se sna v '*perftavke* pridti, kir eden ni Gospod zhes vfe, kaj fe godi (str. 87).

Del nemške predloge: Man kann in *Umftände* kommen, /.../ (str. 86).

– **podvuzhenje (Belehrung) 'pouk, poduk'**

Kalkiran je samo samostalniški del tvorjenke; drugi del (-lehrung > -vuzhenje).

Zgled: Jakob pak, kateri skus bolhhi *podvuzhenje*, inu skus djanje tega zhesdajavniga prahu med tim je k'pameti perfhil bil, /.../ (str. 29, 31).

Del nemške predloge: Jakob aber der durch beßere *Belehrung*, /.../ (str. 28).

– **poglavitni fedesh (Haupturfache) 'glavni vzrok'**

Kalkiran je samo pridevniški del tvorjenke (Haupt- > poglavitni).

Zgled: To nar posebnihhi per vfih bolešnih je kmalu v'sazhetki, kader je lhe mozh tukej, naturi k' pomozhi pridti, al ta *poglavitni fedesh* te bolešni, namerzh to prebařsano nesnago v'shelodzi, inu zhevah skus veliku vode pitje res'tanfhati, /.../ (str. 87, 89).

Del nemške predloge: /.../ entweder die *Haupturfache* der Krankheit, /.../ (str. 88).

– **prelomnenje (Uibermafs) 'preobilica'**

Kalkirana je samo predpona tvorjenke (Uiber- > pre-).

Zgled: Ta treki, inu nar navadnihhi sovrashnik je tu *prelomnenje* v'jedi, al pijazhi, al to prebařsenje tega shelodza (str. 83).

Del nemške predloge: /.../ ift das *Uibermafs* im Essen und Trinken, /.../ (str. 82).

– **reslijenje (Uiberschwämmung) 'poplavljanje'**

Kalkiran je samo samostalniški del tvorjenke; drugi del (-schwämmung > -lijenje).

Zgled: Na polji te vafsi je tekl en majhen potok, kateri per povodnji vezhkrat je sagrajo prederl, inu skus *reslijenje* njivam, inu travnikam skodval je (str. 73).

Del nemške predloge: /.../ und durch *Uiberschwämmung* Aecker und Wiesen beschädigte (str. 72).

– **rodovna deshela (Vaterland) 'domovina'**

Kalkiran je samo drugi samostalniški del tvorjenke (-land > deshela).

Zgled: Ena pregreha k'ti drugi pelje kjej; sa se skriti more on beshati od fvoje *rodovne deshele*, inu bajte (str. 55).

Del nemške predloge: muß er fliehn von *Vaterland* und Hütte (str. 54).

– **sadershni vuki (Sittenlehren) 'etika, nraivoslovje'**

Kalkiran je samo drugi samostalnik tvorjenke (-lehren > vuki).

Zgled: *SADERSHNI VUKI* (naslov, str 69).

Nemška predloga: *Kurze Sittenlehren* (naslov, str. 68).

– **Sholni Fant (Schulkind) 'šolar'**

Kalkiran je samo prvi samostalnik tvorjenke (Schul- > Sholni).

Zgled: Ta dobri *Sholni Fant* (naslov, str. 9).

Del nemške predloge: *Das gute Schulkind* (naslov, str. 8).

– **sobje bolęsn (Zahnschmerzen) 'zobobol'**

Kalkiran je samo prvi samostalnik tvorjenke (Zahn- > sobje).

Zgled: Potem vftane ena lenoba v'vudih, kashel, inu neduha, *sobje bolęsn*, boshjaft, grisha, inu druge nadlege, /.../ (str. 81).

Del nemške predloge: /.../ *Huften und Schnupfen, Zahnschmerzen, Gicht*, /.../ (str. 80).

– **frędnji sazhetki (Mittelurfachen) 'neposredno'**

Kalkiran je samo prislovni del tvorjenke (Mittel- > frędnji).

Zgled: Bog nam da tu dobru fkus frędnost al fkus *frędnje sazhetke*, koker tukej fo desh, inu fonzhnu ljanje, trava, inu shitu (str. 27).

Del nemške predloge: /.../ oder durch *Mittelurfachen*, /.../ (str. 26).

– **ftan (Umftand) 'okoliščina, stanje'**

Kalkiran je samo samostalniški del tvorjenke; drugi del (-ftand > ftan).

Zgled: To fe pravi: vojkka je med njimi bila. Na inu sa fe je bilu to shę en hud *ftan*, sakaj vse je blu pokonzhanu, inu hudu je lhe fkus letu veklhi ratahu, /.../ (str. 53).

Del nemške predloge: /.../ war das nun schon ein schlimmer *Umftand*; /.../ (str. 52).

– **teshka mifsl (Schwermuth) 'melanholija, depresija'**

Kalkiran je samo prislovni del tvorjenke (Schwer- > teshka).

Zgled: Inu kir, dokler zhlovęk shivi, truplu, inu dulha tenku vkup svesana fta, taku truplu sraven terpi, kader fe dulha grima, od tod sna *teshko mifsl*, obdivjanje, inu to nefręzhnu obno renje pridti, /.../ (str. 85).

Del nemške predloge: /.../ daraus kann *Schwermuth*, Rafferei und /.../ (str. 84).

– **vględ (Aufsicht) 'nadzor'**

Kalkiran je samo samostalniški del tvorjenke (-sicht > -ględ).

Zgled: K'dęlu ga ni noben zhlovęk otl, sakaj on je le druge sadershval; inu kdu li vender od njega je dęlu sturjenu imęti otl, ta je gvifhnu tudi nekoga per njemu k'vględu poftavit mogl (str. 37).

Del nemške predloge: /.../ bei ihm zu *Aufficht* stellen (str. 36).

5.1.2.3 PRIDEVNIKI

– **obloshen (beleget) 'naložen /kazen, dajatve/**

Kalkiran je samo del brez predpone (-leget > -loshen).

Zgled: Ta stara baba je bla s'eno spotlivo strafingo *obloshena*, kir je nevumnoft med ludmy povezhuvala (str. 29).

Del nemške predloge: /.../ ward mit einer schimpflichen Strafe *beleget*, /.../ (str. 28).

– **odloshni (entlegen) 'odročni, oddaljen'**

Kalkiran je samo del brez predpone (-legen > -loshni).

Zgled: Je bilu veliku *odloshniga* puftiga polja per vafsi, inu vafs je imęla malu derva, /.../ (str. 75).

Del nemške predloge: Es war viel *entlegener* schlechter Acker bei /.../ (str. 74).

– **podaruvan (belohnet) 'nagrajen'**

Kalkiran je samo del brez predpone (-lohnet > -daruvan).

Zgled: On je tedej tudi dobru *podaruvan* bil, inu kir je on fvoj saflushek fkus s'paranje vkup dershal, toku je kmalu v'ltanu bil fvoj lastni kruh jęfti (str. 11).

Del nemške predloge: Er war also auch gur *belohnet* worden, /.../ (str. 10).

– **pomozhi prasni (hilflof) 'biti potreben pomoči'**

Kalkiran je samo del brez pripone (hilf- > pomozhi).

Zgled: Tudi vbogi snajo, inu morjo proti taiftim, katęri fo lhe bol *pomozhi prasni*, koker ony, na vezh vihf dobrodęlni biti (str. 35).

Del nemške predloge: /.../ follen gegen diejenigen die noch *hilflofer* sind, alf fie, /.../ (str. 34).

5.1.2.4 PRISLOV

– **enkrat (einfst) 'enktrat, nekoč'**

Kalkiran je samo del brez pripone (ein- > en-).

Zgled: *Enkrat* grede Paul is mešta damu, inu en zhas po tim pride Franz raunu taifti pot (str. 15).

Del nemške predloge: *Einfst* gieng Paul aus der Stadt nach Haufe; /.../ (str. 14).

5.1.3 POSREDNI KALKI

5.1.3.1 GLAGOLI

– ***doli negre (mangelt) 'manjka'**

Posredni kalk od 'abgehen' (odditi, odpasti, manjkati (komu), ...).

Zgled: Katëri delat ozhe, inu sna, temu nizh *doli negre*, koker taiftu kar je prevezh, inu tedej nepotrëbnu (str. 37).

Del nemške predloge: /.../ dem *mangelt* nichts, /.../ (str. 36).

– **gori poftaviti (ftiften) 'ustanoviti'**

Posredni kalk od 'aufstellen' (postaviti, namestiti, izdelati ...).

Zgled: Koker fo otrozi ftari, inu mozhni sadofti ratali, inu fvojo rejo, inu obdershanje fami fo pferkerbeti mogli, fo tudi otli en rod, al gospodinstvu *gori poftaviti* (str. 47).

Del nemške predloge: /.../ wollten fie auch eine Familie *stiften* (str. 46).

– **gori priti (entftehen) 'nastati'**

Posredni kalk od 'aufkommen' (vstati, nastati ...).

Zgled: Od tod fo shovnirji *gori prishli* (str. 55).

Nemška predloga: Daher find die Soldaten *entstanden* (str. 54).

– **nasajdershati (fcheuen) 'bati se, izogibati se'**

Posredni kalk od 'zurückhalten' (zadrževati).

Zgled: Kateri vidi kradfti, ta se njima *nasajdershati* vendati (str. 63).

Nemška predloga: Wer stehlen fieht, muß sich nicht *fcheuen*, es anzugeben (str. 62).

– ***odftavlena (entbehren) 'manjkati'**

Posredni kalk od 'ausstehen' (trpeti, prestat, manjkati ...).

Zgled: /.../ al le bodite meni potler ſper dobri, lubi ſtarilhi! ſakaj tu me nar bol ſhaluje, de bi jeſt vaſhe lubesni imęla *odftavlena* biti (str. 13).

Del nemške predloge: /.../ daſ ich eure Liebe *entbehren* foll (str. 12).

– **popaſti (ergreifen) 'prijeti, ujeti'**

Posredni kalk od 'nachfassen' (zagrabiti).

Zgled: On je otl v jiti: al on je bil *popaden*, inu v'jęzho verſhen (str. 7).

Del nemške predloge: /.../ aber er ward *ergriffen*, und gefangen gefetzt (str. 6).

– **proti priti (begegnen) 'srečati'**

Posredni kalk od 'entgegenkommen' (priti naproti).

Zgled: Tu ſi je Paul ozhy ſ'brifſal, ſasijal, inu rekl: "tega bi bil jeſt tudi najdti mogel, ſakaj ſagviſhnu ga je taiſti Goſpod ſgubil, kaſęri je meni pred meſtam *proti priſhl* /.../ (str. 15).

Del nemške predloge: /.../ der mir vor der Stadt *begegnete* /.../ (str. 14).

– **sadobiti (erlangen) 'pridobiti ſi'**

Posredni kalk od 'nachbekommen' (dobiti dodatek).

Zgled: Kader je pomozhi tręba, takrat ſe more ſ'pametjo ſa njo profſiti; inu kader ſe je pomozh *sadobila*, hvaſeshnoſt ne poſabiti (str. 25).

Del nemške predloge: /.../ und wenn man Hilfe *erlanget* hat, /.../ (str. 24).

5.1.3.2 SAMOSTALNIKI

– **nevolja (Verdruß) 'težava, jeza'**

Posredni kalk od 'Unwille' (nejevolja).

Zgled: Karl je ſpoſhtuval fvoje ſtarilhe, ſakaj on nih je bogal inu ſe je varval ſkerbnu, njim eno *nevoljo* ſturiti (str. 15).

Del nemške predloge: /.../ ihnen *Verdruß* zu machen (str. 14).

– **sadershanje (Aufführung) 'obnašanje'**

Posredni kalk od 'Verhalten' (vedenje, obnašanje).

Zgled: Ena bogata vudova je saględala tu dobru *sadershanje* te Kriftine, jo vsame k'febi, inu jo je v'dobre oftavke poštavila (str. 19).

Del nemške predloge: /.../ bemerkte Chriftinens gute *Aufführung*, /.../ (str. 18).

– **sapopadek (Inhalt) 'vsebina'**

Posredni polkalk od 'Zusammenfassung' (povzetek) (kalkiran je samo samostalniški del zloženke (-fassung > -popadek).

V kazalu.

– **flovojemanje (Abchied) 'slovo'**

Posredni kalk od 'Abschied nehmen' (vzeti slovo, posloviti se).

Zgled: Kader je tedej Karl velik, inu mozhen sadofti ratal, per drugeh ludeh flushiti: je bilu njegovu *flovojemanje* od fvojih štarishov, inu vuzhenikov safeglivu (str. 9).

Del nemške predloge: /.../ da war fein *Abchied* von feinen Aeltern /.../ (str. 8).

– **ftran (Gegend) 'okolica'**

Posredni kalk od 'Seite' (stran).

Zgled: Kmeťje v'hudivafsi fo v'zeli *ftrani* v'narhujlhi flovi bili (str. 61).

Del nemške predloge: /.../ waren in der ganzen *Gegend* im /.../ (str. 60).

5.1.3.3 PRISLOV

– **zhes tu (darüber) 'pri tem'**

Posredni kalk od 'über dem' (o tem).

Zgled: Kir ga je sadnizh njegova mati *zhes tu* dobila, je ona ozhetu povędala, inu ona ųta fe pogovarila savol tęga, tęga hudobniga fanta mozhnu otepfıti (str. 41).

Del nemške predloge: Als ihn endlich feine Mutter *darüber* antraf, /.../ (str. 40).

5.1.4 UGOTOVITVE

Raziskava je pokazala, da je izmed vseh variant kalkov največ čistih (126), sledijo polkalki (47), najmanj pa je posrednih kalkov (14).

Čisti kalki

Med temi je največ glagolov (54 variant), malo manj je samostalnikov (52 variant), pridevnikov (9 variant), prislovov (5 variant), predlogov (4 variante), najmanj pa zaimkov (1 varianta) in števnikov (1 varianta).

V analizo sem zajela samo najzanimivejše kalke, med čistimi so to določene skupine glagolov in samostalnikov.

Izmed 54 variant nemških glagolov, ki so kalkirani v slovenščino, izstopajo številčno prav tvorjeni glagoli s predponami, teh variant je kar 41. Za take je značilno, da so lahko bodisi ločljivi (predpona je poudarjena) bodisi neločljivi (predpona je nepoudarjena).

Kot prevedki nemških poudarjenih predpon ločljivih glagolov se večinoma pojavljajo kalkirane prislovne sestavine, ki so lahko:

– od glagolskega dela večinoma ločene:

- ab- > doli
- ab- > prozh
- auf- > gori (5-krat)
- darauf- > gori
- an- > gori
- hin- > kje
- vor- > naprej (3-krat)
- fort- > naprej
- weg- > na stran
- weg- > prez (2-krat)
- bei- > na stran
- ein- > notri (3-krat)
- hinein- > notri
- herum- > okrog
- her- > fem
- durch- > skufi

- mit- > sraven
- feft- > terdnu
- zusammen- > vkup (2-krat)
- zusammen- > vkupej
- heraus- > von

– lahko pa tudi z glagolskim delom pisane skupaj:

- vor- > naprej-
- aus- > vun-

Prevedki nemških nepoudarjenih predpon neločljivih glagolov so manj pogosti:

- ver- > s-
- ver- > pre-
- ver- > res-/res'- (3-krat)
- ent- > od-
- be- > po-

Nekateri kalkirani glagoli, ki imajo enako izrazno podobo, nosijo v besedilu različne pomene. Tako lahko *flifhati* pomeni 'pripadati', 'spadati' ali pa 'je potrebno', *resvezhati* pa 'razmnožiti' ali 'povečati'.

Izmed 52 variant nemških samostalnikov, ki so kalkirani v slovenščino, je prav tako veliko tvorjenih. Posebej zanimivi so zato, ker so v slovenščino kalkirani na različne načine – večinoma jih je prevajalec prevedel v obliko:

– samostalniških besednih zvez z levim ujemalnim pridevniškim prilastkom

- Brodherrchaft > kruhna gosпода
- Brodherr > kruhni Gospodar
- Vorgesetzte > naprej postavljeni
- Ackerstück > nivni kofs
- Sandacker > pečkašte njive
- Nahrungsmittel > rejne rezhi
- Nahrungsfaft > rejni fok
- Herzenleid > ferzhna shaloft
- Lebtag > shivi dan
- Schulknab > fholarfki fant
- Schulkind > fholni otrok

- Schulunterricht > šholnu podvuzhenje
- Schulgeld > šholski denar
- Sonnenschein > fonzhnu fejanje/ljanje
- Schiefpulver > štrelski prah
- Diebsbande > tatinska svesa

– enako kot v nemčini: samostalniških besednih zvez s samostalnišim prilastkom na levi strani

- Waffertrinken > vode pitje
- Ackerbau > njive obdelanje
- Kopfweh > glava bolenje

– v manjšem obsegu se kot prevedki nemških tvorjenih samostalnikov pojavijo tvorjenke:

- Wiederfchein > nasajblišk
- Augenblick > ozhitrenik
- Aderlassen > shilopušhanje
- Mitglied > sravenvud

Kakor kaže, prevajalec pri prevajanju ni bil ravno dosleden, kar se tiče pravopisa; sicer je večino nemških ločljivih glagolov s poudarjenimi predponami prevajal tako, da je v prevodu ločil glagolski del od prislovne sestavine, a sta se pojavili tudi izjemi, kjer ju je pa pisal skupaj. Verjetno je v slednjem primeru analogno posnemal pravila nemškega besedotvorja. Podobno je tudi pri samostalnikih. Analogija po nemški slovnici se pri slednjih kaže tudi v tem, da si ponekod elementi kalkirane besedne zveze sledijo v enakem zaporedju kot v nemški ustreznici (*vode pitje* nam. *pitje vode*, *shilopušhanje* nam. *pušhanje shile*).

Tudi pri kalkiranih samostalnikih z enako izrazno podobo se pojavljajo različni pomeni, npr. *gori iti* lahko pomeni 'vzhajati' ali pa 'vznikniti, vskaliti'.

Polkalki

Med variantami polkalkov je največ glagolov (22 variant), sledijo samostalniki (20 variant), pridevniki (4 variante) in prislov (1 varianta).

Vsi nemški glagoli so tvorjeni; obstaja možnost, da je kalkirana ali samo predpona ali samo glagol ali pa le prislovni del.

Primerov, kjer je kalkiran samo glagol, je 15, primerov, kjer je kalkirna le predpona, pa 6. V enem primeru je kalkiran samo prislovni del. Tudi tu je opazna nedoslednost pri pravopisu, ker je v nekaterih primerih slovenskih kalkiranih glagolov prislovna sestavina pisana skupaj z glagolom (analogija po nemškem pravopisu), v drugih spet narazen.

Izmed 20 variant kalkiranih samostalnikov je kalkiran samo:

- samostalniški del tvorjenke; povsod drugi del (9 primerov)
- glagolski del tvorjenke; pri enem primeru prvi, pri drugem pa drugi del (2 primera)
- predpona tvorjenke (2 primeri)
- prvi samostalnik tvorjenke (2 primera)
- drugi samostalnik tvorjenke (2 primera)
- prislovni del tvorjenke (2 primera)
- pridevniški del tvorjenke (1 primer)

Prevajalec se je za polkalke verjetno odločil zato, ker se mu je zdel tovrstni prevod boljši, čeprav z današnjega stališča niti polkalki niso ravno najbolj ustrezni.

Posredni kalki

Med variantami posrednih kalkov je največ glagolov (8), potem samostalnikov (5) in prislov (1).

Pri določanju morebitnih nemških izvirnih izrazov sem si pomagala s splošnim znanjem, v pomoč pa sta mi bila tudi Debenjakova *Slovensko-nemški slovar* in *Nemško-slovenski slovar*. Vsekakor ni nujno, da so prevedki kalki točno teh nemških izrazov, ki sem jih navedla, toda glede na to, da so se pri prvi in drugi skupini kalkov (čisti in polkalki) pojavili podobni prevedki, sem sklepala, da so vseeno iz nemščine.

Pri vseh tipih kalkov je možno opaziti, da je bil prevajalec glede zapisovanja nekaterih grafemov nedosleden:

- Sln. *s* je zapisoval kot *s* (skasati, smifliti), *f* (rafti, dopafti puftiti, vlijati) ali *fs* (profsiti, blifsk, kofs).
- Sln. *z* kot *s* (vsęti, pokasati) ali *f* (skufi).
- Sln. *š* kot *fh* (*odfhli, flifhati) ali *sh* (sholni).

Pravila, zakaj je grafeme zapisoval različno, ni mogoče ugotoviti, tudi ker je ponekod iste besede, ki so bile večkrat uporabljene, različno pisal, npr. *Verhältnifs/Verhältnis*.

Sicer pa je bil dosleden vsaj pri zapisovanju slovenskega *č* (zapisoval kot *zh*) (prezh, fefttrizhe) ter *ž*, ki ga je zapisoval kot *sh* (dershati, naloshiti).

5.2 PREVZETE BESEDE

5.2.1 IZ STARE VIŠOKE NEMŠČINE (750–1050)

BLEK

Blek: izposojeno iz stvn. *flēc, flēccho*; srvn. *vlęc, vlęcke* 'kos, del, krpa, zaplata, madež, lisa, pega' (ESSJ 1, str. 26).

– **blek (Fleck) 'madež, lisa'**

Zgled: Dokler je preftora bilu, je letu lohka fhlu. En *blek* pak je vender bolhhi bil, koker ta drugi (str. 47).

Del nemške predloge: /.../ Ein *Fleck* aber war doch beffer, wie der andere (str. 46).

BOTER

Boter 'Pate': aus ahd. (*gi*)*fatero* 'geistlicher Mitvater' (Striedter-Temps, str. 94).

– **boter (Gevatter) 'boter'**

Zgled: *Boter!* moji drugi konji fo na pôti, /.../ (str. 25).

Del nemške predloge: *Gevatter*, meine andern Pferde /.../ (str. 24).

BRUMEN

Brumen, bruma 'fromm, auch nützlich': aus ahd. *fruma* 'Nutzen, Vorteil'; mhd. *vrume, vrum* 'Nutzen, Gewinn, Vorteil'; mhd. *vrum* 'tüchtig, wacker, förderlich; fromm' (Striedter-Temps, str. 95).

– **brumen (fromm) 'pobožen'**

Zgled: Oftani *brumen*, inu sturi prov, sakaj takim bo sadnizh dobru fhlu (str. 11).

Del nemške predloge: Bleib *fromm* und /.../ (str. 10).

– **brumnoft (Frömmigkeit) 'pobožnost'**

Zgled: Od prida te prave *brumnofti*, inu od /.../ (naslov, str. 55).

Del nemške predloge: Vom Nutzen der wahren *Frömmigkeit*, und von /.../ (naslov, str. 54).

JERBATI

Jerbati, verbati neben erbati 'erben': aus ahd.; mhd. *erben*; nhd. *erben* (Striedter-Temps, str. 112).

– poverbati (erben) 'podedovati'

Zgled: Sakaj kir *fe* je ona venven hudvala, inu *kręgala*, toku je tudi *fkusi* bolehna bila, inu je v'nje nar bolfhih lętah na shovzhni merselzi vmerla, kader je enkrat fosfedina od eniga dalne shlahte ftu goldinarjov *poverbala* (str. 25).

Del nemške predloge: /.../ hindert Gulden *geerbt* hatte (str. 24).

KREG

Kreg 'Hader, Zank': aus ahd. *chręg* 'Hartnäckigkeit', *widarkręgi* 'Streit'; mhd. *kriec* 'Anstrengung, Widerstand, Kampf'; nhd. *Krieg* (Striedter-Temps, str. 158).

– kręgati fe (sich ärgern) 'pričkati se'

Zgled: Sakaj kir *fe* je ona venven hudvala, inu *kręgala*, toku je tudi *fkusi* bolehna bila /.../ (str. 25).

Del nemške predloge: Denn weil fie sich immer *ärgerte*, und zankte, /.../ (str. 24).

– kregliv (zänkifch) 'prepirljiv'

Zgled: Satu je on tedej tudi sadnizh nevoln, godernav, nevofhliv, inu *kregliv* proti vřakiterimu ratal (str. 37).

Del nemške predloge: /.../ und *zänkifch* gegen jedermann (str. 36).

– fkřęgati fe (sich zanken) 'pričkati se'

Zgled: Pred enim zhafam fta *fe* oba dva *fkřęgala* (str. 29).

Del. nemške predloge: /.../ hatten *fich* beide *gezankt* (str. 28).

KUŠNITI

Kušniti 'küssen': aus ahd. *kussen*, mhd. *küssen*, nhd. *küssen* (Striedter-Temps, str. 163).

– kufhniti (küßen) 'poljubiti'

Zgled: Oni fo pak hvalili njegovo pridnoft, inu pokorfhino, fo ga shegnali inu *kufhnili* (str. 11).

Del nemške predloge: /.../ fegneten und *küßten* ihn (str. 10).

MAL

Mal 'Zeitpunkt': aus ahd. *mâl* 'Zeitpunkt; Mahlzeit; mhd. *mâl* 'Zielpunkt, Zeitpunkt, Gastmahl Mahlzeit'; nhd. *Mahl* und *-mal* (Striedter-Temps, str. 174).

– **od taiftiga mala (von der Zeit an) 'od takrat'**

Zgled: Ona je od taiftiga *mala* tu vbogu dekle ufaki teden nekatere ure poflala v'fholo /.../ (str. 13, 15).

Del nemške predloge: Sie schickete *von der Zeit an* das arme Kind /.../ (str. 14).

ŠKODA

Škoda: izposojenka iz stvn. *scado* 'škoda' (ESSJ 4, str. 59).

– **fhkoda (Schade) 'škoda'**

Zgled: Nemarnoft, nesveftoba, inu lenoba te dershine fturi veliku *fhkode*, inu perpravi ob shęgn boshji, inu ob lubęsn tih ludi (str. 31).

Del nemške predloge: /.../ verurfachet groffen *Schaden*, /.../ (str. 30).

– **fhkodvati (fchaden) 'škodovati'**

Izpeljanka iz *škoda*: izposojenka iz stvn. *scado* 'škoda' /.../ (ESSJ 4, str. 59).

Zgled 1: Vender ona sraven ni nizh dobila, ampak fhe vezh fi *fhkodvala* (str. 25).

Del nemške predloge 1: /.../ *fchadete* fih vielmehr (str. 24).

VAROVATI

Slov. **várovati* pojmujejo kot izposojenko iz stvn. *(bi)warôn* 'varovati' > srvn. *warn*, nvn. *wahren* 'hraniti, varovati' /.../. Vendar razlaga ne ustreza v celoti, saj slov. tvorba /.../ kaže na denom., poleg tega bi iz stvn. korenkega *a* pričakovali slov. *o*. Zato je treba domnevati slov. ali psl. subst. **vára* /.../ 'pazljivost, pozornost, skrb, nega', kar je lahko izposojeno iz predstopnje stvn. *giwâra* (< n. *Gewähr*) 'varnost' ali *wâra* 'zaščita' < germ. **ǫērō* (**ǫēron-*) /.../ (ESSJ 4, str. 283).

– ***obvarovati (verwahren) 'varovati'**

Zgled: Omerkovanje *obvari* pred veliku skerby, Inu nekatiri je fkus tu fvojo frezho najdl (str. 15).

Del nemške predloge: Die Achtfamkeit *verwahrt* vor /.../ (str. 14).

ŽEGEN

'Segen; Ostersegen': aus ahd. *sēgan*; mhd *sēgen* 'Zeichen des Kreuzes, Segen'; ahd. *seganōn*; mhd. *sēgenen*; nhd. *Segen, segnen* (Striedter-Temps, str. 250).

– shegen/shęgn (Segen) 'blagoslov'

Zgled 1: Inu na taku visho je ta *shegen* njegovih ftarifhov, inu vuzhenikov na njemu videjozhe dopolnen bil, /.../ (str. 11).

Del nemške predloge 1: /.../ war der *Segen* seiner Aeltern /.../ (str. 10).

Zgled 2: Al bog da *shęgn*, inu tęknoft k' dęlu, slafti, kader fmo brumni (str. 27).

Del nemške predloge 2: Aber Gott giebt *Segen* /.../ (str. 26).

– fhegnati/shegnati/shęgnati (fegnen) 'blagosloviti'

Zgled 1: /.../ moj fin! ti fi ravnu sdei molil, de Bog jedy, katęre je on dal, *fhegnal*, inu nam tekniti puftil (str. 25, 27).

Del nemške predloge 1: /.../ *fegnen* und uns gedeihen lassen (str. 24, 26).

Zgled 2: De je Bog enga bol *shegnal*, kir je on pridnihi, inu brumnihi bil, /.../ (str. 49).

Del nemške predloge 2: Daß Gott den einen mehr *gefegnet* hatte, /.../ (str. 48).

Zgled 3: On ga je kufhnil, inu *shęgnal*: /.../ (str. 27).

Nemška predloga 3: Er küßte und *fegnete* ihn (str. 28).

ŽLAHTA

Žlahta 'sorodstvo, sorodniki': izposojeno iz stvn. *slahta*; srvn. *slahte, slaht* 'izvor, vrsta' (ESSJ 4, str. 461).

– fhlahta (Verwandte) 'sorodnik'

Zgled: Sakaj kir fe je ona venven hudvala, inu kręgala, toku je tudi fkusi bolehna bila, inu je v'nje nar bolfhih lętah na shovzhni merselzi vmerla, kader je enkrat fofedina od eniga dalne *fhlahte* ftu goldinarjov povęrbala (str. 25).

Del nemške predloge: /.../ von einem entfernten *Verwandten* hundert /.../ (str. 24).

5.2.2 IZ SREDNJE VISOKE NEMŠČINE (1050–1500)

AHTINGA

Ahtinga 'Obacht'; *ahtingo dati* 'Obacht geben': aus mhd.bair. **ahtinge*; mhd. *ahtunge* 'das Achten, Aufmerken, Schätzung' (Striedter-Temps, str. 79).

– **ahtenga (Achtung) 'pozornost'**

Zgled: Je bil enkrat en fant, s'jimēnam Peter, ta ni otl fe kaj vuzhiti; ni na nizh *ahtengo* dal (str. 7).

Del nemške predloge: /.../ weil er auf nichts *Achtung* gab (str. 6).

BAJER

Bajer: izposojeno iz n. *Weiher*, srvn. *wīer*, *wīoeri*; stvn. *wīwāri* < lat. *vivārium* /.../ (ESSJ 1, str. 9).

– **bajer (Teich) 'ribnik, bajer'**

Zgled: Wilhelm je vidil v'enimi *bajerji* per tihim vremēni fviteozho podobo tēga fonza. (str. 17).

Del nemške predloge: Wilhelm fah in einem *Teiche* /.../ (str. 16).

BASATI

Basati 'tlačiti, nabijati': izposojeno iz srvn. *vazzen* 'fassen' s prvotnim pomenom 'in ein Gefäss tun' (ESSJ 1, str. 12).

– **prebafsanje/prebafsenje (Uiberladung) 'čezmerno polnjenje'**

Zgled 1: Al leta je bla saftopnihi, inu je iskala sazhetik te bolēsni v'*prebafsanji* tēga shelodza fkus prelakomno jēd teh knödelnov, /.../ (str. 29).

Del nemške predloge 1: /.../ in der *Uiberladung* des Magens /.../ (str. 28).

Zgled 2: Ta treki, inu nar navadnihi sovrashnik je tu prelomnenje v'jēdi, al pijazhi, al to *prebafsenje* tēga shelodza (str. 83).

Del nemške predloge 2: /.../ oder die *Uiberladung* des Magens (str. 82).

CERATI

Cerati 'verzehren': aus mhd. *zeren, zern* 'für Essen und Trinken Aufwand machen, leben, verzehren' (Striedter-Temps, str. 101).

– **nes'zeran (unverdauet) 'neprebavljen'**

Zgled: Sakaj shelodez da te narvezhi preobilne rejne rezhi zele, al *nes'zerane* od febe, /.../ (str. 83).

Del nemške predloge: /.../ Nahrungsmittel *unverdauet* von sich, /.../ (str. 82).

– ***sazerali (verseheten) 'použili'**

Zgled: /.../ toku fo *sazerali* per njemu veliku is predajanja tiga vkradeniga is kuplenih dnarjov (str. 63).

Del nemške predloge: /.../ *verseheten* fie bei ihm viel aus dem /.../ (str. 62).

– **s'zərati (Verdauen) 'prebaviti'**

Zgled: Gvishnu ne to veliku jędfti, ampak to dobru *s'zərati* pernefse tęknost per otrozih inu sraštenih. Sakaj shelodez da te narvezhi preobilne rejne rezhi zele, /.../ (str. 83).

Del nemške predloge: /.../ fondern das gute *Verdauen* bringt Gedeihen /.../ (str. 82).

CERKEV

Cerkev: pred 10. stol. prevzeto prek nekega germ. jezika, verjetno prek starosrednjenemško **kīrka* /.../ (SES, str. 59).

– **Zirkv (Kirche) 'cerkev'**

Zgled: Poftavite fi fvęt enkrat, koker eno *Zirkv* naprej (str. 45).

Del nemške predloge: /.../ die Welt als eine *Kirche* vor (str. 44).

COPRATI

Coprati: prevzeto iz srvnem. *zoubern*; bav. srvnem. *zoupern* 'čarati'; današnje nem. *zaubern* 'čarati' (SES, str. 63).

– **sazoprati (beheren) 'začarati'**

Zgled: /.../ sdej je Jakob męnil, Jerni ga je fkus mozhne knödelne *sazopral* (str. 29).

Del nemške predloge: /.../ durch die Mehlknötel *beheret* (str. 28).

ČINŽ

Činž 'Zins': Izposojeno preko srvn. *zins*; stvn. *zins* 'davek' iz lat. *cēnsus* (ESSJ 1, str. 82).

– ***zhinshu (Zinfe) 'obresti'**

Zgled: On je tedej k'Anshetu fhal, inu mu je oblubil fheft goldinarjov vfaku letu sa vřak ftu goldinarjov na *zhinshu* dati, njemu fvojo volarijo perpifsati, /.../ (str. 33).

Del nemške predloge: /.../ an *Zinfe* zu geben, /.../ (str. 32).

GALGE

Galge 'Galgen': aus mhd. *galge* m.; nhd. *Galge, Galgen* (Striedter-Temps, str. 126).

– **gavge (Galgen) 'vislice'**

Zgled: ravnu sa letu te jeft mozhnu fhtrafam, de ti per majheneh rezheh fe nevuzhif rezhy od vezhi vrednofti vkradfti, inu sadnizh na *gavgah* vmreři moresh (str. 41, 43).

Del nemške predloge: /.../ endlich am *Galgen* fterben /.../ (str. 42).

GNADA

Gnada 'Gnade': aus mhd. *genâde, gnâde* 'Gnade, Milde'; nhd. *Gnade* (Striedter-Temps, str. 129).

– **gnad (Gnaden) 'milost'**

Zgled: Veliku vezh vefelite fe vfelej tih *gnad*, inu dobrot boshjih, inu branite fkus letu shalofci zhes posemelfke rezhi, /.../ (str. 85).

Del nemške predloge: /.../ freuet euch allerzeit der *Gnaden* und /.../ (str. 84).

GVIŠƏN

Gvišən 'gewiß, sicher': aus mhd. *gewis, -syes* 'gewiß, sicher, zuverlässig'; ahd. *giwis*, nhd. *gewiß* (Striedter-Temps, str. 134).

– **gvifhni (gewiff) 'določēn'**

Zgled: Al koku fe je moglu goditi, de en zhlovek temu drugimu pokorn je, njemu flushi, inu s'njim v' družbi, inu v'*gvifhnimu* sadershku shivi (str. 45)?

Del nemške predloge: /.../ oder in *gewiffem* Verhältniffe lebet (str. 44)?

– **gvifhnu (Gewiffes)**, v tem kontekstu '**vsota**'

Zgled: Tukej je on na svoje vboge stare starishi mišlil, inu jim je vřaki meřez enu *gvifhnu* na denarjih pořlal /.../ (str. 23).

Del nemřke predloge: /.../ *fchickte ihnen monatlich ein Gewiffes an Gelde*, /.../ (str. 22).

– **sagvifhnu/gvifhnu/gvishnu (gewiř/gewifs) 'gotovo'**

Zgled 1: Tu fi je Paul ozhy s'brifsal, sasijal, inu rekl: "tega bi bil jeřt tudi najdti mogel, sakaj *sagvifhnu* ga je taiřti Gořpod sgubil, kařeri je meni pred meřtam proti priřhl" /.../ (str. 15).

Del nemřke predloge 1: /.../ *denn gewiř hat ihn der Herr verloren*, /.../ (str. 14)

Zgled 2: /.../ ta je *gvifhnu* tudi nekoga per njemu k' vględu pořtavit mogl (str. 37).

Del nemřke predloge 2: /.../ *der muřte gewiř auch jemand bei ihm* /.../ (str. 36).

Zgled 3: *Gvishnu* ne to veliku jędřti, ampak to dobru s' zęrati perneřse teķnořt per otrozih /.../ (str. 83).

Del nemřke predloge 3: /.../ *gewifs nicht das viele Effen, sondern* /.../ (str. 82).

KAMRA

Kamra 'izba': prevzeto prek srvnem. *kamer, kamere* 'izba'; stvnem. *chamara* in lat. *camera* (SES, str. 213).

– **kamra (Stube/Kammer) 'soba'**

Zgled 1: *gvifhnu*, otrozi! vi bi nejimeli nobeno toplo *kamro* po simi, nobeno jęd, /.../ (str. 43).

Del nemřke predloge 1: /.../ *keine warme Stube im Winter*, /.../ (str. 42).

Zgled 2: pořtelje vezhkrat na fonze, al luft deķo, hiřha al *kamra* vezhkrat pomeđe, inu s'vodo pozhifti (str. 87).

Del nemřke predloge 2: /.../ *die Stuben oder Kammern oft ausfege*, /.../ (str. 85).

LUFT

Luft 'Luft': aus mhd. *luft*; nhd. *Luft* (Striedter-Temps, str. 172).

– **luft (Luft) 'zrak'**

Zgled: pořtelje vezhkrat na fonze, al *luft* deķo, hiřha al *kamra* vezhkrat pomeđe, inu s'vodo pozhifti (str. 87).

Del nemřke predloge: /.../ *in die Sonne, oder Luft lege*; /.../ (str. 85).

MERKATI

Merkati 'merken': aus mhd. *mēren* 'achtgeben, bemerken, beurteilen, erkennen'; nhd. *merken* (Striedter-Temps, str. 179).

– nesamerkliv (unachtsam) 'nepazljiv'

Zgled: Paul je bil lohkumiflen, inu *nesamerkliv*; Franz pak je pomiflival, inu je na uffē pafsko dajal (str. 15).

Del nemške predloge: Paul war leichtfinnig und *unachtsam*; /.../ (str. 14).

– omerkuvanje (Achtsamkeit) 'pozornost'

Zgled: *Omerkuvanje* obvari pred veliku skerby, Inu nekatiri je fkus tu fvojo frezho najdl (str. 15).

Del nemške predloge: Die *Achtsamkeit* verwahrt vor /.../ (str. 14).

– samerkliv (aufmerksam) 'pozoren'

Zgled: Al ni fmeram sedēl, inu je druge otroke mudil; al ni pafko dajal, inu ni bil *samerkliv* na to, kar je vuzhenik vzhil (str. 7).

Del nemške predloge: /.../ war nicht *aufmerksam* auf das, /.../ (str. 6).

MUTA

Muta 'Maut': aus mhd. *mûte* 'Maut, Zoll'; ahd. **mûta* 'Wasserzoll'; nhd. *Maut* (Striedter-Temps, str. 183).

– muth (Muth) 'mitnina, cestnina'

Zgled: Sēme od reshi je on vsēl, od pelknih krajov, kir je v'na novu svorani njivi resh fitala, inu je *muth* rad dva toljerja drajlhi plazhal (str. 57).

Del nemške predloge: /.../ und bezahlete den *Muth* gern /.../ (str. 56).

NUCATI

Nucati 'brauchen, zu gebrauchen pflegen': aus mhd. *nützen, nutzen* 'gebrauchen, benutzen'; zu ahd. mhd. *nuz, nutzes* 'Gebrauch, Nutzen, Ertrag' (Striedter-Temps, str. 184).

– nuzati (brauchen/gebrauchen) 'potrebovati'

Zgled 1: Blifsk vezhkrat golfá, inu savol tega *nuzafh* tu podvuzhenje fkushnenih ludí, de fe vuzhihf, ne kmalu enu vfakimu blifsku vupati, ampak fkus saftopnoft rezhí prevdariti (str. 19).

Del nemške predloge 1: /.../ und darum *brauchst* du den Unterricht /.../ (str. 18).

Zgled 2: /.../ kader bi fe resna voda vezhkrat taku dobru k' pijazhi, koker k' vmivanju *nuzala* (str. 85).

Del nemške predloge 2: /.../ als zum Wafchen *gebrauchet* würde (str. 85).

– **ponuzati (verbrauchen) 'porabiti'**

Zgled: /.../ toku tudi ni vse od fvojiga saflushenja k'fvojim potrebam *ponuzal*, ampak je v'faku lejtju od tega nekaj na ftran djal (str. 23).

Del nemške predloge: /.../ So *verbrauchte* er auch /.../ (str. 22).

PRAHA

Praha 'die Brache': aus mhd.bair. *prâche* f.; mhd. *brâche* 'Umbrechung des Landes nach der Ernte'; ahd. *brâhha*, nhd. *Brache* (Striedter-Temps, str. 200).

– **praha (Brache) 'praha'**

Zgled: v'velikim Travnu je on svoral fvojo *praho* prav fkerbnu, inu toku globoku, koker je treba bilu (str. 57).

Del nemške predloge: /.../ pflügete er feine *Brache* fehr /.../ (str. 56).

PRUKA

Pruka 'cerkvena klop': prevzeto iz bav. srvnem. *prucke*; srvnem. *brucke, brücke* 'privzdignjen oder za sedenje, ležišče iz desk pri peči' (SES, str. 512).

– **pruka (Bank) 'klop, pručka'**

Zgled: na ti naršpredni *pruki* bi oni v'fi nemogli sedeti? le nekateri imajo tam proftor, ti drugj fedejo na drugi, treki *pruki*, inu toku dalje (str. 45).

Del nemške predloge: auf der vorderften *Bank* konnten /.../ (str. 44).

RATATI

Ratati 'postati' – izposojeno iz srvn. *gerâten* 'uspjeti, posrečiti se, nekam priti', in sicer kot sln. *gratati* 'postati, posrečiti se', ki se potem poenostavi v *ratati* 'isto' (Jazbec, str. 67).

– ***je ratalu (eintraf) 'uresničiti se'**

Zgled: Per njemu je *ratalo*, kar fo ftarifhi, inu vuzheniki prerokvali (str. 9).

Del nemške predloge: Es *traf* bei ihm *ein*, was /.../ (str. 8).

– **ratati (entftehen) 'nastati'**

Zgled: Sakaj fkus to, de fe vi snotrej taku hitru ohladite, *rata* enu sagosnenje, /.../ (str. 79).

Del nemške predloge: /.../ *entfteht* eine Verftopfung, /.../ (str. 78).

– **ratati (geräthen) 'uspeti'**

Zgled: /.../ je rekla: "jeft nevem, koku ludje delajo. Njim vse *rata*, inu meni nize ne *rata* (str. 25).

Del nemške predloge: /.../ Ihnen *geräth* alles, /.../ (str. 24).

– **ratati (werden) 'postati'**

Zgled: /.../ kir je fant štarishi, inu mozhnejši *ratal*, ni otl nobeniga bogati, inu fe nobenimu ređu podvręzhi (str. 7).

Del nemške predloge: /.../ als der Knab älter und stärker *ward*, /.../ (str. 6).

REVA

Aus mhd.bair. *röüwe (entrundet *reuwe); mhd. *riuwe* (*riwe*, *rewe*, *riu*) 'Betrübnis über etwas Getanes, Reue; Schmerz, Kummer, Trauer, Leid, übles Aussehen' (Striedter-Temps, str. 210).

– **reva (Elend) 'revščina'**

Zgled: Lomi temu lazhnimu tvoji kruh; inu kateri fo v'*revi*, pelj ti v' tvojo hisho (str. 37).

Del nemške predloge: /.../ und die im *Elend* find, /.../ (str. 36).

ŠOLA

Šola 'Schule': aus mhd. *schuole*; ahd. *scuola*; nhd. *Schule* von lat. *schola*, vermittelt durch volkslat. *scōla* (Striedter-Temps, str. 221).

– **fhola/shola (Schule) 'šola'**

Zgled 1: On zelu ni rad otl v'*sholo* hoditi (str. 7).

Del nemške predloge 1: /.../ nicht einmal gern in die *Schule* gehen (str. 6).

Zgled 2: Stariši fo mogli njega vfelej pred feboj v'*sholo* gnati: koker fe ena shivina pred feboj shene (str. 7).

Del nemške predloge 2: /.../ in die *Schule* treiben; /.../ (str. 6).

ŠPARATI

Šparati 'sparen': aus mhd. *sparen* 'sparen, schonen'; nhd. *sparen* (Striedter-Temps, str. 223).

– **fparanje (Sparfamkeit) 'varčnost'**

Zgled: On je tedej tudi dobru podaruvan bil, inu kir je on fvoj saflushek fkus *fparanje* vkup dershāl, toku je kmalu v'štanu bil fvoj lašni kruh jefti (str. 11).

Del nemške predloge: /.../ durch *Sparfamkeit* zusammenhielt, /.../ (str. 10).

– **fparovnu (fparfam) 'varčno'**

Zgled: Kir je tedej per leti flusbi enu dobru saflushenje dobil, od mladosti pak *fparovnu* shiveti je navadl fe /.../ (str. 23).

Del nemške predloge: /.../ aber *fparfam* zu leben sich gewöhnet hatte: /.../ (str. 22).

ŠPEGEL

Špegel 'Spiegel': aus mhd. *spiegel* 'Spiegel'; ahd. *spiagal* (Striedter-Temps, str. 223).

– **fhpegel (Spiegel) 'ogledalo'**

Zgled: /.../ tvoja podoba v'*fhpeglu* nifi ti fam: sakaj med podobo, inu podobnim je en velik reslozhek (str. 19).

Del nemške predloge: /.../ dein Bild im *Spiegel* bist du nicht selbft: /.../ (str. 18).

ŠPENDATI

Špendati 'ausgeben, aufwenden, die Kosten bestreiten': aus mhd. *spenden* 'als Geschenk austeiln, Almosen geben'; mhd.bair. **spëndinge*; nhd. *Spendung*; ahd. *spëntunga* (Striedter-Temps, str. 223).

– **fhpendati (wenden) 'prispevati, dati na kaj'**

Zgled: Na njih otroke nifo nizh *fhpendali*, inu jim nifo enkrat fholnu podvuzhenje pervofhli (str. 61).

Del nemške predloge: An ihre Kinder *wendeten* fie nichts, /.../ (str. 60).

ŠPOT

Špot 'Spott, Gespötte': aus mhd. *spot, spot(ten)*; ahd. *spot, spottôn*; nhd. *Spott, spotten* (Striedter-Temps, str. 225).

– **spotliv (schimpflich) 'zmerjan'**

Zgled: Ta stara baba je bla s'eno *spotlivo* ftrafingo obloshena, kir je nevumnofht med ludmy povezhuala (str. 29).

Del nemške predloge: /.../ mit einer *schimpflichen* Strafe belegt, /.../ (str. 28).

ŠTALA

Štala 'Stall': aus mhd. *stal*, *-lles*; ahd. *stal*; nhd. *Stall* (Striedter-Temps, str. 227).

– ***štalanapašhenje (Stallfütterung) 'krmiljenje v hlevu'***

Zgled: Ona šta jih s'pašhnimi selišhami snane šturila, toku de fo mogli v'*štalinapašhenje* napeljati (str. 35, 37).

Del nemške predloge: /.../ fie die *Stallfütterung* einführen könnten (str. 36).

ŠTRAFA

Štrafa 'Strafe': aus mhd. *strāfe* 'Schelten, Tadel, Verweis'; nhd. *Strafe* (Striedter-Temps, str. 231).

– ***poštrafati/šhtrafati/pošhtrafati (ftrafen/ftraffen) 'kaznovati'***

Zgled 1: Pervezh ga je vuzhenik s'lepo švaril; kir pak letu ni nizz pomagalu, toku ga je on s'vše forte šhtrafengami *poštrafal* (str. 7).

Del nemške predloge 1: /.../ fo *štrafete* er ihn /.../ (str. 6).

Zgled 2: /.../ ravnu sa letu te ješt mozhnu *šhtrafam*, de ti per /.../ (str. 41).

Del nemške predloge 2: Eben darum *štrafe* ich dich /.../ (str. 40).

Zgled 3: Ona *pošhtrafa* te hude inu je bramba, inu perštoplenje tih brumnih (str. 75).

Del nemške predloge 3: Sie *štraffet* die Böfen, /.../ (str. 74).

– ***šhtrafenga/šhtrafinga (Strafe) 'kazen'***

Zgled 1: Pervezh ga je vuzhenik s'lepo švaril; kir pak letu ni nizz pomagalu, toku ga je on s'vše forte *šhtrafengami* poštrafal (str. 7).

Del nemške predloge 1: /.../ mit allerlei *Strafen*, /.../ (str. 6).

Zgled 2: "ješt imam kervizo, inu saflushim" *šhtrafingo*, jo ozhem tudi terpeči: /.../ (str. 13).

Del nemške predloge 2: /.../ und verdiene *Strafe*, /.../ (str. 12).

TADLATI

Tadlati 'tadeln': aus mhd. *tadelen* 'einen Tadel zufügen, tadeln'; nhd. *Tadel*, *tadeln* (Striedter-Temps, str. 235).

– ***tadlati (tadeln) 'grajati'***

Zgled: Karl fe je tudi k'vfimu dobrimu volnu vishati puštil, inu fe ni škasal sašpan, supern, al neboln, al kader fe je savol ene otrofhke smote *tadlal*, al ne prov savišhal (str. 9).

Del nemške predloge: /.../ wegen eines kindischen Fehlers *getadelt*, /.../ (str. 8).

UBOGATI

Ubogati: prevzeto iz srvnem. *volgen* 'ubogati', kar običajneje pomeni 'slediti' in iz česar se je razvilo današnje nem. *folgen* 'slediti'. Sloven. *ubogati* je verjetno nastalo iz *ubogati* < **lbogati* to pa po premetu iz *bolgati* (SES, str. 694).

– **bogati (gehörchen) 'ubogati'**

Zgled: Karl je sposhtoval svojo starišo, saj on jih je *bogal* inu se je varval škernu, njim eno ne voljo sturiti (str. 15).

Del nemške predloge: /.../ denn er *gehörchte* ihnen, /.../ (str. 14).

VIŽA

Viža 'Art und Weise': aus mhd. *wise* 'Art und Weise, Melodie, Gesangstück'; ahd. *wisa*; nhd. *Weise* (Striedter-Temps, str. 246).

– **visha/vilha (Art/Weife) 'način'**

Zgled 1: Inu na taku *visho* je ta shegen njegovih starišov, inu vuzhenikov na njemu videjozhe dopolnen bil, /.../ (str. 11).

Del nemške predloge 1: Und auf diese *Art* war /.../ (str. 10).

Zgled 2: Tudi vbogi snajo, inu morjo proti taiftim, kateri so lhe bol pomozhi prasni, koker ony, na vezh *višh* dobrodelni biti (str. 35).

Del nemške predloge 2: /.../ auf mancherlei *Art* wohlthätig fein (str. 34).

Zgled 3: Al so tudi prov hudi ludje bili: saj oni so premknili krivej mejnike njih Gospodke, inu njih sofedov, inu kader je en njih nivni kofs na eno pulhobo, al mejo sadel, tukaj so oni v faku letu nekej odvorali, inu so otli na tako krivizhno *visho* njih nivo, k'lhkodi taiftih, katerim je tu drugu slifhalu, resvezhati (str. 61).

Del nemške predloge 3: /.../ auf solche ungerechte *Weise* /.../ (str. 60).

VIŽATI

Vižati 'führen, lenken, leiten': aus mhd. *wisen* 'anweisen, zeigen; führen, lenken, leiten'; ahd. *wisen*; nhd. *weisen* (Striedter-Temps, str. 246).

– **navishati (einrichten) 'naravnati, urediti'**

Zgled: Bog je vse modru poverfil, inu *navishal* (str. 29).

Del nemške predloge: Gott hat alles weislich geordnet und *eingrichtet* (str. 28).

– ***je savifhal (gewiefen ward) 'kazati, pokazati'**

Zgled: Karl fe je tudi k'vfimu dobrimu volnu vishati puftil, inu fe ni fkasal safpan, supern, al neboln, al kader fe je savol ene otrofhke smote tadelal, al ne prov *savifhal* (str. 9).

Del nemške predloge: /.../ und zurecht *gewiefen ward* (str. 8).

– **vishati (lenken/richten) 'usmerjati, voditi'**

Vižati 'führen, lenken, leiten': aus mhd. *wīsen* 'anweisen, zeigen; führen, lenken, leiten', ahd. *wīsen*, nhd. *weisen* (Striedter-Temps, str. 246).

Zgled 1: Karl fe je tudi k'vfimu dobrimu volnu *vishati* puftil, inu fe ni fkasal safpan, supern, al neboln /.../ (str. 9).

Del nemške predloge 1: /.../ zu allem Guten willig *lenken*, /.../ (str. 8).

Zgled 2: /.../ al vfaku kardęlu je jimęlu fvoje laftne poftave, inu laftne navade, al svęse, potęh tedej fe te druge drushbe al kardeli nifo otl *vishati*, kader jim je fhkodo perneflu: /.../ (str. 53).

Del nemške predloge 2: /.../ oder Völker nicht *richten*, /.../ (str. 52).

ŽIHER

Žiher 'sicher, geschützt': aus mhd. *sicher* 'gesichert, geschützt vor Gefahren'; ahd. *sichūr(e)*; nhd. *sicher* (Striedter-Temps, str. 251).

– **shihernoft (Sicherheit) 'varnost'**

Zgled: Kdu je dal sdravlje, inu *shihernoft* k'nafhimu delu (str. 39)?

Del nemške predloge: /.../ und *Sicherheit* zu unfrer Arbeit (str. 40)?

5.2.3 IZ NOVE VISOKE NEMŠČINE (PO L. 1500)

GROŠ

Groš 'der Groschen': aus älter nhd. *Grosch*, *Grosche*; mhd. *gros(se)* (Striedter-Temps, str. 132).

– **grofh (Grofchen) 'groš'**

Zgled: Sa prav terdn biti, je on k'eni golfivi ftari babi fhal, katira je v'vafsi ftanuvala, inu jo je sa dva *grofha* sa fvet prafhal (str. 29).

Del nemške predloge: /.../ fragte daffelbe für zween¹² *Grofchen* um Rath (str. 28).

¹² Pravopisna napaka v izvorniku; pravilen zapis bi bil *zwei*.

ŠPOTATI

Špotati 'zmerjati': izposojeno iz nvn. *Spott* 'posmeh', *spotten* 'norčevati se, rogati se'; srvn. *spot* 'posmeh, sramota', *spot(t)en* 'posmehovati, rogati se'; stvn. *spot*, *spottôn* (ESSJ 4, str. 102).

– ***safpotvan (befchimpfet) 'zmerjanje'**

Zgled: /.../ inu ravnu toliku je fturiti mogl, sa zhuvati, al sa fovrashnikam jiti, al fovrashnika nasaj dershati, kadar je notri padl: sakaj nobeden ni fmęl nasaj obftati, bres de bi nebil *safpotvan*, /.../ (str. 53).

Del nemške predloge: /.../ ohre *befchimpfet* und aus der Gemeinde /.../ (str. 52).

5.2.4 IZ BAVARSKE NEMŠČINE

GOLDINAR

Goldinar 'der Gulden': Münzbezeichnung: aus bair.-öster. *Guldener*, *Gulden* (Striedter-Temps, str. 129).

– **goldinar (Gulde) 'gulden, goldinar'**

Zgled: Franz je tu snanu fturil, de je on perftan najdl, inu je od taiftiga, katerimu je on flishal, deffet *goldinarjov* dobil, k'podaruvanju (str. 15).

Del nemške predloge: /.../ zehn *Gulden* zum Gefchenke (str. 14).

GRIMATI SE

Grimati se 'sich grämen': aus bair.öster. *sich grimmen* 'sich grämen, sich Sorge machen'; mhd. *gremen* 'sich grämen' (Striedter-Temps, str. 131).

– ***fe grima (grämet) 'se žalosti'**

Zgled: /.../ kader *fe dulha grima*, /.../ (str. 85).

Nemška predloga: /.../ wenn die Seele *grämet*; /.../ (str. 84).

– **grimanje (Gram) 'žalost'**

Zgled: Ta zheterti fovrashnik tęga sdravja per vafs je fkerb, inu *grimanje* tega ferza (str. 83).

Del nemške predloge: /.../ ift der *Gram* und Kummer des Gemüthes (str. 82).

KNEDELJ

Knedelj 'Nocke': aus bair.-öster. *Knödel*; mdal. kned·l (Striedter-Temps, str. 152).

– **knedeln/knödeln (Mehlknötel/Knötel) 'cmok'**

Zgled 1: En hlapez s'jimenam Jakob je lakomnu vrozhe mozhne *knedelne* jedl, katere mu je ta veliki hlapez Jerni na *taljer* dal, /.../ (str. 29).

Del nemške predloge 1: /.../ hatte gierig warme *Mehlknötel* gegessen, /.../ (str. 28).

Zgled 2: /.../ v' prebafsanji tega shelodza skus prelakomno jed teh *knödelnov*, inu je puftila Jakoba /.../ (str. 29).

Del nemške predloge 2: /.../ durch allzugieriges Essen der *Knötel*, /.../ (str. 28).

TALER

Taler 'Teller': aus bair.-öster. *Täller*; mdal. *talln*, nhd. *Teller*; mhd. *teller* (Striedter-Temps, str. 236).

– **taljer (Teller) 'kročnik'**

Zgled: En hlapez s'jimenam Jakob je lakomnu vrozhe mozhne knedelne jedl, katere mu je ta veliki hlapez Jerni na *taljer* dal, /.../ (str. 29).

Del nemške predloge: /.../ auf den *Teller* gegeben, /.../ (str. 28).

5.2.4 UGOTOVITVE

V slovenskem prevodu berila sem našla 46 tipov prevzetih besed, ki se kot prevedki pojavljajo v 84 variantah. Največ (31 tipov, 57 variant) jih je prevzetih iz srednje visoke nemščine (l. 1050–1500), manj (11 tipov, 19 variant) iz stare visoke nemščine (l. 750–1050), najmanj (2) pa iz nove visoke nemščine (po l. 1500). 4 tipi (6 variant) so prevzeti tudi iz bavarske nemščine. Razdeliti se jih da glede na to, ali se ujemajo z nemško predlogo ali ne.

1) Prevzeta beseda se ujema z nemško predlogov v sledečih primerih:

blek (Fleck), brumen (fromm), brumnoft (Frömmigkeit), povęrbati (erben), kulhniti (küßen), fhkoda (Schade), fhkodovati (fchaden), obvarovati (verwahren), shegen/sheęgn (Segen), fhegnati/shegnati/sheęgnati (fegnen), ahtenga (Achtung), Zirkv (Kirche), *zhinshu (Zinfe), gavge (Galgen), gnad (Gnaden), *gvifhni (gewiff), gvifhno (Gewiffes), sagvifhnu/gvifhnu/gvishnu (gewiß/gewifs), kamra (Kammer), luft (Luft), muth (Muth), praha (Brache), ratati (geräthen), shola/fhola (Schule), fparanje (Sparfamkeit), fparovnu (fparfam), fhpegel (Spiegel), ftala- (Stall-), poftarafati/fhtrarafati/pofhtrarafati (ftrafen/ftreffen), fhtrarfinga/shtrarfenga (Strafe), tatlari (tadeln), visha/vifha (Weife), *je savifhal (ward gewiefen), shihernoft (Sicherheit), grofh (Grofchen), goldinar (Gulde), *fe grima (grämet), grimanje (Gram), knedeln/knödeln (Mehlknötel/Knötel), taljer (Teller).

2) Prevzeta beseda se ne ujema z nemško predlogo v sledečih primerih:

boter (Gevatter), kręgati fe (fich ärgern), kregliv (zänkifch), fkregati fe (fich zanken), od taitfiga mala (von der Zeit an), fhlahta (Verwandte), bajar (Teich), nes'zeran (unverdauet), *sazerali (verseheten), s'zęrati (Verdauen), sazoprati (beheren), kamra (Stube), nesamerkliv (unachtsam), omerkuvanje (Achtsamkeit), samerkliv (aufmerksam), nuzati (brauchen/gebrauchen), ponuzati (verbrauchen), pruka (Bank), *je ratalu (eintraf), ratati (entftehen), ratati (werden), reva (Elend), fhpendati (wenden), spotliv (fchimpflich), bogati (gehörchen), visha/vifha (Art), navishati (einrichten), vishati (lenken/richten), safpotvan (befchimpfet), prebafsanje/prebafsenje (Uiberladung).

Opaziti je možno, da vse prevzete besede, ki se večkrat pojavijo, niso enako zapisane.

Različice so:

- shegen/sheğn (v drugem primeru se namesto prvega *e* se pojavi *ę*, drugi *e* pa izpade),
- fhegnati/shegnati/sheğnati (različni zapisi sln. ž: *fh* in *sh*),
- prebafsanje/prebafsenje (v drugem primeru *e* nam. *a*),
- nes'zeran/s'zęrati (v drugem primeru *ę* nam. *e*),
- shola/fhola (različna zapisa sln. š: *sh* in *fh*),
- fhtrafati/poftrafati/pofhtrafati (druga dva primera imata še predpono *po-*),
- shtrafenga/fhtrafinga (v drugem primeru redukcija *i*-ja, tudi različna zapisa sln. š),
- visha/vifha (različna zapisa sln. ž: *sh* in *fh*),
- knedeln/knödeln (v drugem primeru se pojavi nemški grafem *ö*).

Pri prevzetih besedah se je pokazala večja nedoslednost pri zapisovanju grafemov kot pri kalkih. Tako je:

- sln. *s* kot *f* (fkręgati *fe*), *fš* (prebafsanje) ali *s* (nes'zeran),
- sln. *š* kot *s* (spotliv), *f* (fparanje), *sh* (gvishnu) ali *fh* (fhkoda, fhola, fhpegel),
- sln. *ž* pa kot *sh* (shegen) ali *fh* (fhegnati, fhlahta).

Vpliv nemščine pri prevzetih besedah se je pokazal tudi v tem, da je en samostalnik (Zirkv) zapisal z veliko (analogija po nemškem pravopisu), v enem primeru je zapisal nemški *ö* namesto sln. *o* (Knödeln) in namesto sln. *h* zapisal nemški *th* (muth).

6. ZAKLJUČEK

Slovenci so v 2. polovici 18. stoletja živeli v Habsburški monarhiji, ki so jo v tem času preplavile ideje razsvetljenstva. Poleg tega, da se je država znašla v eni svojih najhujših kriz, so bile tudi pokrajine v monarhiji geografsko in etnično heterogene, zaradi česar se je morala država preoblikovati v centralno absolutistično. Uvedene so bile tudi različne reforme. Zaradi spremenjenih družbenih razmer se je pojavila potreba po uvedbi osnovne šole, ki bi prinašala osnovna znanja vsem ljudem, v mestu in na vaseh. Misel na obvezno osnovno šolo je bila povezana s potrebo po povečani ekonomski moči države – izobraženo ljudstvo bi znalo pametno delati, lažje bi spoznavalo obveznosti do države in lažje bi plačevalo davke. Ob uvedbi obvezne osnovne šole se je pojavilo vprašanje učnega jezika v šolah. Zaradi težnje po centralizaciji so hoteli namreč uvesti enotnega. Vendar pa kljub temu, da je bila za to določena nemščina kot že uveljavljen jezik dokumentov, uradov in običajne kulturne družbe, se predvsem na podeželju v nižjih razredih niso mogli izogniti pouku v materinščini (slovenščini), ki ga je kmečko ljudstvo edino znalo. Poskrbeti je bilo treba tudi za prevode beril v domač jezik. Tako je Blaž Kumerdej kot eden najpomembnejših slovenskih šolnikov poskrbel za prvi prevod nemškega osnovnošolskega berila v slovenščino *Vadenje sa brati* [...].

V obravnavanem slovenskem prevodu sem zasledila 187 variant kalkov in 46 tipov (84 variant) prevzetih besed.¹³ Med 126 variantami čistih kalkov je največ glagolov (54 variant), nato samostalnikov (52 variant), pridevnikov (9 variant), prislovov (5 variant), predlogov (4 variant) ter zaimek (1) in števnik (1). Med 47 variantami polkalkov je prav tako največ glagolov (22 variant), sledijo samostalniki (20 variant), pridevniki (4 variante) ter prislov (1). Pri 14 variantah posrednih kalkov pa je spet največ glagolov (8 variant), potem samostalnikov (5 variant) in prislov (1).

Številčno torej pri vseh treh vrstah kalkov prevladujejo glagoli in samostalniki.

Prevzetih tipov besed je največ iz srednje visoke nemščine (31, ki se pojavijo v 57 prevodnih variantah), malo manj iz stare visoke nemščine (11, ki se pojavijo v 19 prevodnih variantah) in najmanj iz nove visoke nemščine (le 2). 4 tipi (pojavijo se v 6 prevodnih variantah) so prevzeti tudi iz bavarske nemščine.

Teza, da bo veliko kalkov in iz nemščine prevzetih besed, se je s tem potrdila. Dejstvo je, da je takrat primanjkovalo domačih izrazov za določene pojme, zato je bilo predvsem kalkiranje najbolj enostavna rešitev poimenovalnih zadreg, čeprav ne najboljša – Kumerdejeva visoka

¹³ Ob večkratnem branju obstaja še vedno verjetnost, da sem kakšnega spregledala.

odvisnost od nemške predloge je namreč povzročila oteženo razumevanje sicer preprostih zgodbic za slovenske otroke. Je pa takšen prevod boljši, kot pa če ga sploh ne bi bilo.

7. ZUSAMMENFASSUNG

Aufklärung

Im 18. Jahrhundert kamen nach Europa neue Ideen. Im Zentrum standen Empirismus und Rationalismus – die Meinung, dass der Mensch mit dem gesunden Verstand die ganze Welt erkennen kann (vgl. Fatur 1992, S. 15; Eržen 2002, S. 80). Diese gesellschaftliche Kunst- und philosophische Bewegung nennt man Aufklärung. Sie kritisierte Dogma und Tradition und veränderte auch die Einstellung gegenüber dem Glauben: von nun an waren die Kirche und der Staat auf der Welt für den Menschen und nicht umgekehrt. Solche Ideen beeinflussten stark die damaligen Herrscher: Josef II., Leopold II., Friedrich der Große, Katharina die Große. Die Slowenen begegneten der Aufklärung schon am Ende des 17. und am Anfang des 18. Jahrhunderts, doch war sie die ganze Zeit nur auf den Bereich der Kultur beschränkt. Der Zirkel von Zois war nach 1780 der Mittelpunkt dieser Bewegung, doch die Werke, die damals entstanden, waren anders als diejenigen in Westeuropa, weil sie lehrhaft, unterhaltsam, praktisch, brauchbar und stillistisch anders waren (vgl. Eržen 2002, S. 80–82).

Donaumonarchie und aufgeklärter Absolutismus

Die Slowenen lebten in der Zeit der Aufklärung im Kaisertum Österreich, in dem Marija Theresia und ihr Sohn Josef II. herrschten (vgl. Fatur 1992, S. 16). Nicht nur, dass der Staat damals in eine der größten Krise geriet (vgl. Čepič, Gestrin 1979, S. 351), auch die Länder des Staates waren geographisch und ethnisch verschieden (vgl. Eržen 2002, S. 82), weswegen der Staat gezwungen wurde, sich in einen zentralistischen und absolutistischen umzuformen. Für diesen Zweck wurden verschiedene Reformen eingeführt (vgl. Čepič, Gestrin 1979, S. 352).

Im Jahre 1754 lebten auf der Fläche des heutigen Slowenien etwa 830 000 Menschen (vgl. Melik 1979, S. 421). Durchschnittlich hatte eine slowenische Stadt 600 bis 1700 Einwohner (vgl. Eržen 2002, S. 84). Das 18. Jh. ist auch eine Epoche der Anfänge des slowenischen nationalen Bewusstseins. Die bedeutendsten Erneuerer waren Marko Pohlin, Ožbalt Gutsman, Jurij Japelj, Blaž Kumerdej, Žiga Zois, Anton Tomaž Linhart und Valentin Vodnik (vgl. Čepič Gestrin 1979, S. 385–87; Varl Purkeljč 1986, S. 26; Fatur 1992, S. 18, 21).

Status verschiedener Sprachen in der Monarchie

Was die Sprachen angeht, waren sie in einem hierarchischen Verhältnis. An der Spitze stand Latein – das war die Sprache der Kirche, Schule und Wissenschaft. Auf dem zweiten Platz war Französisch, das die oberen Schichten in ganz Europa sprachen. Den dritten Platz teilten sich Deutsch und Italienisch – die Sprachen der Dokumente, Ämter und Kulturgesellschaft. Auf der niedrigsten Stufe stand aber Slowenisch als die Sprache der Bauern (vgl. Eržen 2002, S. 85, 90–91; Melik 1979, S. 423–24). Um die Monarchie zu vereinigen, musste man sich entscheiden, welche Sprache alle Menschen im Staat gebrauchen würden. So ist 1784 Deutsch die Amtssprache der Monarchie geworden (vgl. Eržen 2002, S. 93; Melik 1979, S. 424).

Erneuerte Grundschule

Wegen der veränderten gesellschaftlichen Verhältnisse entwickelte sich das Bedürfnis nach einer minimalen allgemeinen Bildung für alle Leute. Im Hintergrund steckte die Überzeugung, dass solche Menschen besser lebten und arbeiteten, weswegen sie auch größere Steuern bezahlen könnten (vgl. Ciperle 1979, S. 431–32). Mit der Auflösung des Jesuitenordens kam das Schulsystem in staatliche Hände (vgl. Pogačnik 1998, S. 164). Die Schulpflicht betraf ab jetzt alle Kinder zwischen sechs und zwölf Jahren (vgl. Čepič, Gestrin 1979, S. 379). Die neue Schule hatte allerdings einige Probleme, z. B. wer die Kosten bezahlen wird? Auf der einen Seite hatten die Lehrer niedrige Gehälter und mussten auch durch Nebenerwerb für ihren Unterhalt sorgen, auf der anderen Seite waren sie aber zu wenig pädagogisch gebildet (vgl. Bojc 1974, S. 182; Čepič, Gestrin 1979, S. 379; Schmid 1963, S. 183). Man gründete drei Typen von Grundschulen: Trivial-, Normal- und Hauptschulen (vgl. Gabrič 2009, S. 14). Bis 1792 waren im slowenischen Gebiet etwa 4 Normal-, 6 Mädchen-, 8 Haupt- und ungefähr 141 Trivialschulen (vgl. Pogačnik 1998, S. 168). Die Unterrichtssprache war auch nicht bestimmt (vgl. Gabrič 2009, S. 15). Weil es aber der Herrschaft bewusst wurde, dass man das Volk nicht in einer Fremdsprache belehren kann, weil es sie nicht versteht, erlaubte man in den niedrigsten Klassen den Unterricht in der slowenischen Sprache, doch später (in den höheren Klassen) wurde Slowenisch durch Deutsch ersetzt. Ein solches Vorgehen ermöglichte der slowenischen Jugend, slowenisch lesen und schreiben zu lernen (vgl. Eržen 2002, S. 85–86).

Blaž Kumerdej

Blaž Kumerdej gilt als einer der bedeutendsten slowenischen Schulmänner, Aufklärer, Volkserwecker und Philologen. Er wurde am 27.1.1738 bei Bled geboren und arbeitete später in der Schule (vgl. Slanovic 1988, S. 175, 176; http://sl.wikipedia.org/wiki/Bla%C5%BE_Kumerdej). Als die Wiener Regierung verschiedene Ideen sammelte, wie die neue Schule aussehen würde, meldete sich auch Kumerdej (vgl. Gabrič 2009, S. 14). Er bezeichnete die Krainer als fleißige und gute, aber arme und ungebildete Menschen und nahm Stellung für die slowenische Sprache in der Grundschule, wegen der sich die Krainer mehr für die Schule interessierten und so leichter die Pflichten dem Staat gegenüber kennen lernen würden (vgl. Bojc 1974, S. 183, 184). Kumerdej setzte sich auch für die slowenischen Bücher ein (vgl. Slanovic 1988, S. 175), wurde Direktor der Laibacher Normalschule, Mitglied der Schulkommission in Krain, Übersetzer und Vieles mehr (vgl. Bojc 1974, S. 186; Slanovic 1988, S. 175). Er starb am 10. 3. 1805.¹⁴

***Vadenje sa brati* [...]**

Vadenje sa brati [...] gilt als das erste slowenische zweisprachige (deutsch-slowenische) Grundschullesebuch, das von Kumerdej übersetzt wurde, und erschien dreimal (1778, 1796 und 1800) (vgl. Bojc 1974, S. 187; Schmid 1963, S. 239). Es ist so konzipiert, dass auf der linken Seite der deutsche Text, auf der rechten dagegen die slowenische Übersetzung steht. Die Schulkommission in Krain erlaubte nämlich die Übersetzung deutscher Lesebücher ins Slowenische, doch unter der Bedingung, dass der slowenischen Übersetzung das deutsche Original beigelegt wurde (vgl. Schmid 1963, S. 235). Das Lesebuch besteht aus 36 kurzen Geschichten mit Moral- und Erziehungszweck.

Der Einfluss des Deutschen bei der Entstehung der slowenischen Schriftsprache

Die slowenische Schriftsprache entwickelte sich über einen längeren Zeitraum. Bei ihrer Entstehung trug das Deutsche viel bei – das war die Sprache der mächtigen Nachbarn aus dem Norden. Dieser Einfluss war am stärksten von 16. bis zum 19. Jahrhundert. Verschiedene Wörter übernahmen die Slowenen aus dem Alt- (750–1050), Mittel- (1050–1500) und Neuhochdeutschen (nach 1500) (vgl. Janko 1999, S. 309, 312; Jazbec 2007, S. 14). Deutsch begann schon im 8. Jahrhundert das Slowenische zu beeinflussen. Denn nachdem die Slowenen unter die Bayern und Franken kamen, blieben sie bis 1918 unter dem

¹⁴ http://sl.wikipedia.org/wiki/Bla%C5%BE_Kumerdej

österreichischen Kaisertum. Slowenisch war der deutschen Sprache immer untergeordnet. Sein Einfluss endete 1918. Wegen der puristischen Bestrebungen gibt es heutzutage nur wenige Spuren des Deutschen, man begegnet ihnen aber noch immer in einigen Mundarten (vgl. Jazbec 2007, S. 14).

Empirischer Teil

Unter allen Lehnprägungen gibt es vor allem Lehnübersetzungen (126 Varianten), weniger gibt es Lehnübertragungen (47 Varianten) und am wenigsten sog. indirekte Lehnübersetzungen (14 Varianten).

Unter den Varianten von Lehnübersetzungen sind am zahlreichsten die Verben (54), weniger stark vertreten sind Substantive (52), noch weniger Adjektive (9), Adverbien (5) und Präpositionen (4), am wenigsten allerdings Pronomen (1) und Zahlwörter (1). Bei den Verben ragen besonders verbale Wortbildungskonstruktionen mit Präfixen hervor (41 Varianten). Als Übersetzungen betonter trennbarer Präfixe deutscher verbaler Wortbildungskonstruktionen kommen meist übersetzte adverbiale Elemente vor, die vom verbalen Teil meist trennbar sind (z. B. **abbiten** > **doli** profsiti, **aufgehen** > **gori** iti), sie können aber auch mit dem verbalen Teil zusammen geschrieben werden (z. B. **vorzeigen** > **naprejpokasati**, **aussehen** > **vunviditi**). Übersetzungen unbetonter untrennbarer Präfixe deutscher verbaler Wortbildungskonstruktionen sind weniger häufig (z. B. **belohnen** > **podarvati**, **vermehrten** > **resvezhati**). Deutsche substantivische Wortbildungskonstruktionen können in eine Nominalphrase mit linkem kongruentem Adjektivattribut (z. B. Brodherr > kruhni Gofpodar, Lehtag > shivi dan) oder in eine Nominalphrase mit linkem Substantivattribut (z. B. Kopfweh > glava bolenje) übersetzt werden. Weniger vertreten sind die Wortbildungskonstruktionen als Übersetzungen deutscher substantivischer Wortbildungskonstruktionen (z. B. Augenblick > ozhitrenik, Mitglied > sravenvud). Eine Analogie zum Deutschen zeigt sich darin, dass ins Slowenische übersetzte Elemente bei einigen substantivischen Wortbildungskonstruktionen in die gleiche Reihenfolge gestellt sind wie die der deutschen substantivischen Wortbildungskonstruktionen (z. B. *vode pitje* anstatt *pitje vode*, *shilopufhanje* anstatt *pufhanje shile*).

Bei Lehnübertragungen gibt es am meisten Verben (22 Varianten), dann Substantive (20 Varianten), Adjektive (4 Varianten) und ein Adverb (1). Bei verbalen Wortbildungskonstruktionen kann entweder nur das Präfix (6 Fälle) (z. B. **ausziehen** > **ven**

iti, **ausbreiten** > **venresgerniti**), das Verb (15 Fälle) (z. B. **erhalten** > ven **dershati**, **anweisen** > **skasati**) oder der adverbiale Teil (**zurückbleiben** > **nasaj** obftati) übersetzt sein. Hier zeigt sich die Analogie zur deutschen Wortbildung, denn bei einigen übersetzten Verben wird das adverbiale Element zusammen mit dem verbalen geschrieben (z. B. **naprejšvrezhi**, vendati). Unter substantivischen Wortbildungskonstruktionen kann entweder nur der substantivische Teil (z. B. **Erhaltung** > **obdershanje**), der verbale Teil (z. B. **entstehen** > **vftati**), das Präfix (z. B. **Uibermafs** > **prelomnenje**), das erste Substantiv (z. B. **Schulkind** > **Sholni** Fant), das zweite Substantiv (z. B. **Sittenlehren** > sadershni **vuki**) oder adverbialer Teil (z. B. **Mittelurfachen** > **frędnji** sazhętki) übersetzt werden.

Bei indirekten Lehnübersetzungen (Die Wörter sind zwar aus dem Deutschen übersetzt, doch die deutschen Entsprechungen stehen im vorliegenden deutschen Text nicht, sondern sind durch Synonyme ersetzt) gibt es am meisten Verben (8 Varianten), Substantive (5 Varianten) und am wenigsten Adverbien (1 Variante).

Bei den deutschen Lehnwörtern, die im slowenischen Text vorhanden sind, sind 31 Typen von ihnen aus dem Mittelhochdeutschen übernommen worden, 11 aus dem Althochdeutschen und nur 2 aus dem Neuhochdeutschen. Der Einfluss des Deutschen zeigt sich darin, dass ein Substantiv groß geschrieben ist (Zirkv) und dass einige deutsche Grapheme vorkommen (z. B. ö).

Zahlreiche Lehnwörter und Lehnprägungen erschwerten die Verständlichkeit sonst einfacher Geschichten.

8. VIRI IN LITERATURA

8.1 VIR

Vadenje sa brati v' usse sorte pissanji sa sholarje teh deshelskeh shol v' zesarских krajlevih deshelah

8.2 LITERATURA

Werner Besch: *Sprachgeschichte: ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung* (2. zvezek). Berlin, New York: W. de Gruyter, 1984.

France Bezljaj: *Etimološki slovar slovenskega jezika: prva knjiga. A–J*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1976.

— — *Etimološki slovar slovenskega jezika: druga knjiga. K–O*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1982.

— — *Etimološki slovar slovenskega jezika: tretja knjiga. P–S*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995.

— — *Etimološki slovar slovenskega jezika: četrta knjiga. Š–Ž*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.

Etbin Bojc: Začetni razvoj osnovnega šolstva na Slovenskem (Ob 200-letnici terezijanskih šol). *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 1974. 179–89.

Ljudmila Bokal: Prezemanje glede na vrste. *Terminologija in sodobna terminografija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009. 111–23.

Erna Borger: *Wahl und Krönung Leopolds II. 1790: Brieftagebuch des Feldschers der Kursächsischen Schweizergarde*. Frankfurt am Main: Waldemar Kramer, 1981.

Karl Erich Born: *Wissenschaft und Gesellschaft im Denken Friedrichs des Grossen*. Mainz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur. Wiesbaden: F. Steiner, 1979.

Hadumod Bußmann: *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Kröner, 1990.

Jože Ciperle: Oris razvoja šolstva na Slovenskem v drugi polovici 18. stoletja. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana: Znanstveni inštitut PZE za slovanske jezike in književnosti, 1979. 431–47.

Zdenko Čepič, Ferdo Gestrin idr.: *Zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979.

Doris Debenjak: *Veliki nemško-slovenski slovar*. Elektronski vir. Ljubljana: DZS, 2003.

— — *Veliki slovensko-nemški slovar*. Elektronski vir. Ljubljana: DZS, 2003.

Erich Donnert: *Katharina II die Grosse: (1729–1796): Kaiserin des Russischen Reiches*. Regensburg: F. Pustet, 1998.

Konrad Duden: *Der große Duden: Grammatik der deutschen Sprache: eine Einleitung zum Verständnis des Aufbaus unserer Muttersprache*. Leipzig: Bibliographisches Institut, 1935.

Andreja Eržen: Položaj slovenskega jezika ob koncu 18. stoletja. *Filologičeskie zametki*. Perm: Permskij universitet, 2002. 79–100.

Silvo Fatur: *Slovenska leposlovna književnost*. Maribor: Založba Obzorja, 1992.

Aleš Gabrič: *Sledi šolskega razvoja na Slovenskem*. Elektronski vir. Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2009. 12–19.

Alfonz Gspan: Slovenska književnost v dobi razsvetljenstva. *Studia slavica*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1972. 287–302.

Anton Janko: Der Einfluss des Deutschen bei der Entstehung der slowenischen Schriftsprache. *Language encounters across time and space*. Oslo: Novus Press, 1999. 309–19.

Helena Jazbec: *Nemške izposojenke pri Trubarju*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007.

Vasilij Melik: *Zgodovinske osnove začetkov slovenskega narodnega gibanja. Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana: Znanstveni inštitut PZE za slovanske jezike in književnosti, 1979. 421–29.

Majda Merše: Glagolski kalki v zgodovini slovenskega knjižnega jezika (prevzemanje, raba in primerjava s stanjem v slovanskih jezikih). *SR*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, junij 2003. 81–103.

Jože Pogačnik: *Slovenska književnost 1*. Ljubljana: DZS, 1998.

Peter Radics: *Maria Theresia und das Land Krain: 1740–1780*. Rudolfswert: J. Krajec, 1881.

Vlado Schmidt: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem*. Ljubljana: DZS, 1963.

Branko Slanovic: Blaž Kumerdej. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*, letnik 36, 1988. 175–84.

— — *Blaž Kumerdej*. Kranj: Trajanus, 1997.

Slovar slovenskega knjižnega jezika z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki. Elektronski vir. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, DZS, 2000.

Marko Snoj: *Slovenski etimološki slovar*. Druga pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Modrijan, 2003.

Hildegard Striedter-Temps: *Deutsche Lehnwörter im Slowenischen*. Berlin: Osteuropa-Institut, 1963.

Francka Varl Purkeljc: *Naši književniki in njihova dela*. Maribor: Založba Obzorja, 1986.

8.3 LITERATURA IZ SPLETA

http://sl.wikipedia.org/wiki/Bla%C5%BE_Kumerdej

<http://urts55.uni-trier.de:8080/Projekte/DWB>

<http://www.canoo.net/>

**9. PRILOGA – VADENJE SA BRATI V' USSE SORTE PISSANJI SA
SHOLARJE TEH DESHELSEK SHOL V' ZESSARSKIH KRAJLEVIH
DESHELAH (IZ LETA 1796)**

10. IZJAVA

IZJAVA

Podpisana izjavljam, da sem nalogo izdelala sama in le z navedenimi pripomočki ter da so vsa mesta v besedilu, ki druga dela citirajo dobesedno ali jih smiselno povzemajo, jasno označena kot prevzeta mesta z navedbo vira. Zavedam se, da je nasprotno ravnanje kršitev pravice do intelektualne lastnine.

Datum: september 2010

Podpis:

ERKLÄRUNG

Hiermit erkläre ich, dass ich die Arbeit selbständig und nur mit den angegebenen Hilfsmittel angefertigt habe und dass alle Stellen, die den Wortlaut oder dem Sinne nach anderen Werken entnommen sind, durch Angabe der Quelle als Entlehnung kenntlich gemacht worden sind. Ich bin mir bewusst, dass gegenteiliges Handeln einen Verstoß gegen das Recht auf geistiges Eigentum darstellt.

Datum: September 2010

Unterschrift: